

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 79 (1966)

Artikel: Legendas parollas, fablas, eveniments digl temp passo antuorn
Brauegn : (vair tom LXXVIII 1965) : II. part
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-227558>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. [Siehe Rechtliche Hinweise.](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. [Voir Informations légales.](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. [See Legal notice.](#)

Download PDF: 20.05.2025

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Legendas parollas, fablas, eveniments digl temp passo antuorn Brauêgn

(vair tom LXXVIII 1965)

II. part

24. Igl om da fègra a'gl ses baston

Igls noss vîgls vègvan buna dantadegra a buns îgls. Els vègvan igl îgls spalancos parfen per las deblezzas digls conumans, savegvan benet der las ses a fer kelchagedas er or d'en pelasch èn elefant, scu ch'igl exempel muéssa.

I era la fègra digl Buégn. En pogret pitschen a gross a cu'gl cho radond legv'egr a fègra. «Vo or oz té a compra ena vachetta», ò zet la sê donna. «té sês, nogs vessan zescht ancha fen par ena, chi nun ò daple cu dua passa. Kè è igl saguend strech digl baston».

Ad el s'ò mess an viedi, cu'gls ses chalzers gross anguttos a ben ézs, igl ses baston a la sê ranza culla marenda. Led a cuntent, cha'l vègva pudî egr kista geda er el a fègra — aschiglio zegva adena la donna, ma kista geda nu vègv'la peda, alogr'as trattegv'igl er bi d'en schnat vachetta da menz da dua passa — è'l passo zo a vé dla punt da Legs-cha, schivlond en hopser digls Sepplis. Ma igl ses baston ò cumanzo bi dalonch ad asser dischcommat, igl man gnegva stangel a cu'l oter nu savegva'l che fer. Ma el ò savî da's zider, ò mess igl baston davos igl diéss vé a da mincha vart igl bratsch vé ad antuorn. Scu chi fadschegva igl paster da Sagliaz. Uschè zègv'igl pi lev, ad el vègv'igls mans lebers. Che ampurtegva kè ad el, scha tot chi chi legva passer daspera vé, stègva egr vé ad antuorn!

Ma rivo or igl Crap an pir cumanzo las adversiteds pi grondas, igl baston tschiffegva minchapass ent pa'gl crippel survart, kè igl disturbegva, ad el era règsa da turner a chesa. Ma el era furber, pi furber cu kè chi's crajess, ò stumplo a la davosa igl baston ampo da l'otra vart, lò vègv'igl larg auènda, ad ossè'gl î senz'ampediments.

Ma la giassa strèzza da Falisogr nun er'ancha passeda! Lò ò'l directamenz ris-cho da ster pandî vé digl ses baston, parche kel tschiffegv'ent da tottas duos varts. Bi cun astuzia, cun egr ampo toart, è'gl reuschî da passer.

Dador la Punt Lazanè è'gl alogr'î pi mel. Igl trafic gnegv'adena pi grond. Tiers igls omens da Brauégn eran ossa sèn veja er bgliers da Falisogr, alogra er ancha duos da Stocl, en trafic simel nu vègva igl nos cho radond ancha mê vês. A tot chi blaschmegva digl ses baston a traviers, ad en grobatsch da Falisogr ò dafaz amnatscho da der las costas plenas. Ma ossa igl nos pogret ò s'ampisso: «Igl scoart ceda!» A legva pglier igl truaz sotor. Ma furtena gronda! Igl clamignun era memma strèz, a cun angin'astuzia nun ò'l pudî passer. Cuort decis è'l turno a chesa, ò rasgio zo digl baston da mincha vart en tochet — el vègva piglio l'amzegra, zescht schi chuch nun era'li! — a kista geda è'l passo prizis tres igl clamignun.

25. *La Funtana digl Mit*

Ent la Val da Tuors, tranter igl Chant digl Bresch (vegr No. 20) a la Punt digl Tscharver sot la veja noua crescha ena funtana cun craschon a bun'ava da begver. Kècò è la Funtana digl Mit. Poch dador tranter las vejas è ancha ena viglia chalchera, oz miaz an decadenza, ma ancha digls mes algords drueda par fabricats ent a Tuors, a kècò è la Chalchera dla Funtana digl Mit.

La legenda kenta: Or a Latsch era en por om mit chi vègva faz bgliers ons igl churer a vivègva zieva dla beneficenza da buna gliogd. Ma, diso scu ch'el era sto avant, da begver mincha geda cha'l passegva en séj da kella bun'ava, ch'el retgnegva palla megladra dagliuntsch antuorn, zegv'el er zieva mincha zé ent la sê funtana par begver en séj da kell'ava a manger en pêr fîglias d'craschon.

Igl nom Funtana digl Mit è anch'oz vegv. (vegr la novella *Ils ultims Brescha*).

26. *Igl Vîgl da Mulix*

Cur cha son rivo avant var 15 ons, ziev'en'absenza da bod en miaz secul, darcho an patria, legvi ramasser kellas vîglias legendas

antuorn Brauégn. Cò d'èja santî ena geda dad anchichi azegr dad en tschert om misteriugs, chi stègva bi sulet sé Mulix a's mussegva bi darer kizo la val a tranter la gliogd. Kè stèv'asser en originelun sconcerto ad avilo sé par tot la gliogd, ad ena parts igl tmevvan. Tot chi dschegva bi «Igl Vîgl da Mulix». Cur cha d'é lî savegr ancha ple da kist eremit, am an'ni zet, cha dess lascher kinter igl Giuannes, kel igl cagnuéscha a'gl vaza vês bglieras gedas a passer sé a zo dla sê accla sésom igls Naz. Ev nu vègva observo igl ton ironic da kel chi m'ò zet kècò, ad er bech la sflammizada furbra digl ses îgl a d'è en zé tacho discuors cu'gl Giuannes. Anguéscha che sagl cha'l ò faz, cur cha d'è manzuno igl Vîgl da Mulix! Ev d'é crattî, ch'el am chev'or igls îgls. Ena blaschmeda ad «Ena mearda!» a cun kècò è'gl sto truncho igl discuors. Pir pi tard soni ev pluffer gnî a savegr, ch'en am vègva tgnî par narr — té stoss cagnuéscher kels furbars da Brauégn chi an anvento la puélvra! — a ch'en vègva schon zî traz sé igl Giuannes cu'gl Vîgl da Mulix, parche ch'el igl tmevva scu'gl fîa, stond adena cusé sésom igls Naz a l'antreda dla sugla chavoargia dla Rabgiugsa a dla Val Mulix, er scha kist eremit po asser sto cusé avant divers tschient ons.

Ma ossa la legenda. Da kella ò igl scriptogr Jacob Hess screz avant ons en, antarassanta novella. «Der Alte von Mulix», cha ev d'è druo par part er ent igl mes drama «Giachen Brin, igl Eremit dlas Mignacclas». La novella kenta an cuort igl seguent:

Sé Mulix stègva en curiugs eremit, Albin Grisch, culla se matta miaz craschegda, Donatella. Ella era veramenz en indigen, ma schon da buéb orfen da bap a mamma a da pora gliogd gnegva'l meltrato digls ses cunvschens, uschè ch'el è en bial zé schuro, è î an Itaglia, a's sbattî tres u ben u mel, ma culla sê anargeja tutten gnî sên ena manzena verda, sto ent la gargia digl papa, sarvî scu mercenari an Frantscha (Henri IV. † 1610), as marido cun ena pulita femna, chi è alogra moarta d'ena malateja contagiugsa pochs ons zieva. — Anfègs da kista veta inkieta, ma er cun resgard sé'lla sê matta, ch'el tgnegva scu la popa digl îgl, ò'l lî turner an patria. Ma cu'gls ses vîgls cunvschens nu legva'l adavegr da che fer anguet, sé par kels vègva'l anch'oss'ena sgrischugsa rabgia.

Sé la vischnanchetta digls Naz vivègva la famiglia digl mastrel Christoph Platta, la sê donna Rica a'gl ses fegl Lucas an bunas relazioni a buna pèsch. Igl cas ò dô, cha igls duos zóuans, la Donatella

a'gl Lucas, s'an anscuntros en zé ad an chatto plaschegr en vé da l'oter. Uschè è'gl er scuntro, cha igls vîgls Platta èn gnîs da cagnüescher la matta vègva a capabla, a'gl vîgl da Mulix ò pudî fer cugnuschentscha cun Lucas, ch'el ò taxo bi dalonch par en zóuan seriugs a capabel.

Igl revarenda da Brauégn, capito en zé sé t'igls Plattas, ò chatto lò par cas er la Donatella, ad el ò giavischo, ch'ella vena sur anviern zo t'igls Plattas, par ch'el possa gnegr sé a der istruzion religiugsa. Igls Plattas eran fiz parancîz, ma i era da tmegr l'opposizion digl Vîgl. Parkè s'ò resolt igl revarenda, dad egr sèz sé Mulix a discuèrer cun el, ferm parsvas d'igl pudegr volver. Ma el è sto melvês, culla têsta digra da kist originel nu vègva'l faz kent. En pled ò traz l'oter, anfen ch'igl Vîgl ò bitto igl plavan or dad esch. Grond'agitazion zo'n vischnancha, igl revarenda nu vègva ben bech lî achiser, ma ent la se agitazion tuttena bech pudî taschegr, ad ossa tot chi resgardegva igl cas par en affrunt, en offegsa par l'antiera vischnancha, en'azion chi dumandegva sever chastej. Igl Magistrat ò pglio par mans la chosa, a bi cun stenta è'gl reuschî li revarenda a li Mastrel digls Naz da balcher igls spierts ad ampedegr en cas da ghiara, i's vègva schon furmed'ena colonna d'attach. Ma a la davosa ò igl Magistrat tuttena decis, dad abstraher dad oter chastej, ma pretender iglmenz, cha la matta vena zo'gls Naz a survena la sê istruzion religiugsa. Igl Mastrel Platta ò surgnî l'incumbensa da drizzer or la sentenza sê Mulix. Kel ò er drizzo or la mischion, a cun diplomazeja a buns plds è'gl er reuschî d'obtegnegr igl cunsentiment digl Vîgl, da purter la matta, ma el stapcha adavegr en megs temp, par pudegr as drizzer ent cusé pa'gl anviern.

Igls megs è passo vé, ma la matta nun è gnegda. Zieva adavegr spizzo ancha divers zégs a cha igls Plattas stègvan cun temma, chi sèja scuntro ena disgrazcha, chi sèjan amalos u chi la so che, ò Lucas tuttena l'î egr sé a vegr, che chi manca. Ma i era strèz uton a vègva cumanzo a negver. A cur ch'el è rivo cun fadeja sé Mulix navegv'igl da tschiêl rot, era schon ena negvuna. Ma cò è'l sto scu petrificho, el nu vzeqv'angina chamona, l'antiera val stègva cò sot grossa negv, vegda, moarta! Cun angüescha è'l currî par tot la val antuorn, gar-do davos mincha bot, ent an mincha fora, ma nun ò chatto fastézi. Stangel a moart è'l turno anavos sé'gl lîa dla chamona chi era arza zo. Ad ossa nu pudegva'l ple, el s'ò mess zo, a cò igl ò chatto igl ses

bap la daman zieva ancha vegv, ma i nu manchegva ple bglier. Igls eremits èn gnîs resgardos par moarts.

Ma els nun eran morts. Igl vîgl tastî nun ò tuttena bech pudi der zieva lis ses adversaris da Brauégn, ò pglio par antant la tîza dl'Alp Val entasom la Val Biever a fet ad ò transpurto an kè megs vos ancha turno no ad ò arz zo la chamona per fer sparegr tot igls fastazs. Ent la misra chamona dl'Alp Val an'ni passanto en schgliat anvien cun grond fregd a bgliera negv. En zé cun egr a chatscha è miaz disgrazcho igl vîgl ad è rivo a chesa miaz moart. Da kè è'l gnî amalo ed è moart poch zieva. Zeschta anz cha'l mora è rivo ent igl ses amej, igl vîgl sagnun dl'Alp Val, par vegr che chi fetschan ad ò pudî zider li pora matta. Anzema ènni alogra îs or sur Alvra a cumparîs lis Plattas da stégv'ent scu duos spierts. Parche er igl sagnun, chi era sto en camerad da ghiara digl Christoph Platta, vègva kel tgnî par moart schon kella gEDA, igl vzond cun egens îgls a cruder an battaglia. Uschè ò'gl dô en dobel allegrevel revegr. A dl'algrezcha nun èn moarts angins. Ma la pora Donatella nun ò manglo egr a tscharcher ena noua patria, ella ò pudî ster sé'gls Naz anfen cha'll'ò vivî.

27. *Zachen Brin, igl eremit dlas Mignacclas*

Er ent a Tuors kintegvan igls vîgls ena sumglienta legenda dad en Eremit chi stègva bi sulet sé'llas Mignacclas digl Salegd a's mussegva bi darer cuzo las acclas da Tuors. Er kel era î davent da bueb scu orfen da bap a mamma, ma vègva lascho anavos chesa, accla a fuénz. Zieva asser sto cerc'en miaz secul an Frantscha scu mercenari, zieva cha la sê donn'è moarta, è'l turno culla sê matta darcho a chesa ad ò stî egr sé'gl Salegd a ster, parkè ch'igls da Brauégn nu legvan der no darcho la sê roba. Els nun eran digl tot parsvas, ch'el sèja kel ch'el pretandegva dad asser. Ma a la fen ani tuttena stî der tiers, a pir sé'gl léz da moart ò'l survgnî completa rehabilitazion. A la sê matta Yvonne ò chatto la sê fortuna a noua patria enta Chacclauet.

Cerca uschè d'eja santî a kinter igl Meschal Clo ent igls Naz ena sègra d'uton, cha ev da buébet zegva cull'Onda Nana ad accla a ch'igls acclans digls Naz, da Chants a Chamarchet gnegvan las sègras tar nogs a «onft», parche nogs vègvan fîampena. Kè ch'igl

omens kintegvan, tabaccond antuorn megsa u sé'gl balapena tarlegva igl buéb da 7—8 ons cun tottas duos urêglias, a cunzond kè ch'igl Meschal Clo ò kinto digl om misteriugs digl Salegd am fadschegva igl pi fiz ampession. A kellas s-chigras chavoargias dlas Plattas, da Chaclauet a dlas Punts d'Alp lò antuorn igls Naz varon er zido ampuet lotiers.

Kella legenda m'ò incito bgler pi tard da scregver igl drama Zachen Brin, fadschond er adiever dla novella da Jacob Hess. Kels noms da parsonas d'èja mèz anvanto, la legenda nu dat angins noms.

28. *En chavagl vol ascender igl Kesch*

Pera bod parevla, ma è realted

Er bes-chas pan kelchagedas schnajer la sê nategra, bech bi igl craschzan, p. u. z. trer or d'era, egr sur las lattas or. Nogs vègvàn, cur ch'ev vègva 7—8 ons ena vacha bod alva, «la schemla», cha nogs druegvàn la sted par amnadégra. Kell'era vègva totaparti, vègva ampo nategra a chommas da chavagl, savegv'er trotter scu en chavagl. La prumavegra zegvàn en tempet an avregl a mêz ent a Tuors Davant a pavler or. Anz cu lascher or vègvàn nogs umfants dad egr oravant a farmer sé las vejas laterelas, en védvart la Punt Fuschena, en ent la Punt Zolas a l'oter ent la Buorcha, aschiglio la schemla fadschegva extraturas. Ma passos La Buorcha crajegovàn, ch'ella nu possa ple svier. Però, rivos ent La Boua digl Cof, ans vês la nossa schemla, chi vègva chatto or ent igl Plan dla Regsgia igl Truaz da Latsch — kella geda nun er'ancha la veja noua or ad antuorn igl plan — cusé chi pruegva bod cun en pè, bod cul oter, da traverser la Boua vé da kella lungia scarpa erta cun kè truaz strèz, ch'en om po bi metter en pè davant l'oter. Ma a la davosa ò'lla tuttena vês ent l'impussebilted, ò faz tot an ena geda ena vogta ad è egda scu'gl vent dlas grevas ent a riveda ent l'accla zî anz cu nogs. Igl zarcladogrs gnegvàn alogra culla bieschza or a sé Sagliaz. En zé vers la fen dla sted kenta igl Barba Creschli cu'gl mes bap, ch'egl vaza chatto cun sger sé'lla Val digl Men sé Tesch, bod sé viri sésom an kell'ertareja, cha en so sger bi cun charpialas, en clappa d'amnade-gra! Kè era la clappa dla nossa schemla! Parche kella suletta vègva

ancha sé las catter clappas da prumavegra, da tot la bieschza da Sagliaz.

Ma en chavagl sé'gl Kesch? Igl mes nef, schon bgliers ons a Turich, passantegva la sted passada culla sê famiglietta darcho en pêr evnas da vacanzas ent a Tuors. A lò fadschegv'ni las ses gitas par tot las pchardellas antuorn. Alogr'am scrivegva'l dlas ses aventuras.

«En zé eri î sulet sé'gl Piz Blaisun (3200 m). An ascendond sur las pas-chigras dad As-cha a Kesch sur l'Alp Plazbî d'èja vês tot an ena geda sêsom kellas pichardellas a ster sên en gnef — en chavagl! Ev d'è stî pglier igl cho ent an man, par am parsvader, cha nu m'ansomia, u ch'igls mes îgls nu fetschan vegr alv par negr, parche an simels lîas as tenan sé bi chamuêtschs u tot igl ple choras, ma mê ple en chavagl! Na, ev nu m'ansumgiegva, ev vzegva anandrèz: la bes-cha stègva cusé sên en gnef sêsom l'ertareja a paregva da nu ris-cher da fer en pass. Ma er ev nun è ris-cho dad egr sé a'gl salver, parche ev pudegva egr a malogr anzemal cu'gl chavagl. Uschè soni î pi speart pussebel zo Chants par tscharcher azed. Ma lò antuorn nu manchegvan angins chavals. A la davosa d'èja chatto en om, chi è gnî ent a sé'gl Kesch cumè. Zieva ena noua munteda da duos ograds eschans stos capabels da salver la bes-cha. Ma kella vègv'antant tuttena mido post, ma, saguend igls fastazs, er'igl en miracul ch'ella nun è rurlada, parche nogs an pudî constater ena schlerna da var 20 meters bi drèz zo, uschè ch'ella sto asser schglischeda zo an pelas, ma glistess anch'as pudî tener. Alogr sto'lla asser passada sgigr kistas pichardellas a riveda sên taren pi sgigr a cumadegval, anoua cha nogs l'an darcho chatteda a la mneda zo Chants.

Ma danonder derivegva kist chavagl? Plansî ò anchichi savî da zegr, cha en da Nazadena vaza a fet l'alp entasom la Val Funtana davos la Fuorcla Funtana a vaza lò 18 chavals ad arvedi. Ena telefoneda li fittaden dl'alp ò constato, cha lò manchegva effettivamente en chavagl. Schi vègva kist bîeschz traverso dl'Alp Funtana davent igl antier Schegval a Kesch Pitschen a rivo entasom igls Murtels Kesch, passond tot kellas pichardellas impusseblas. Igl fittaden è alogra gnî l'oter zé ad ò pglio igl chavagl an cunsen a'gl cundéz darcho sé'lla Fuorcla a zo l'Alp Funtana. Par nogs è'gl però sto tranter en guét d'amarezza ad en grond s'der da buènder, cha kist grond «Signugr» ò apena zet grazcha, minzegr declaro da pajer las spegsas da pèvel a telefon u dafaz en dachat scu'gl solit.

29. *La lavena digl Scunflo 1741*

Ozìgl zé cu'gl ses immens svilup, cha spiert uman ò purto anfen ent las nossas muntuégnas igl davos miaz secul, ò igl nos pieval an maniera da fer ampo temma a pissier, principelmenz t'la generazion zogvna, pearz igl contact cu'gl temp passo, cu'gls noss tats, bsats, sgrats a s-chirats a culla sê lavogr, igls ses pissiers, igl ses mot da vègver, igl ses sbatter a cumbatter palla sê existenza. A kècò nun è ni bun ni san. Parche kè cha nogs eschan a kè cha nogs an, eschans ad ans tres kels chi èn stos anz cu nogs. Or dla sê lavogr, igl ses pissier a cumbat è'gl naschî igl nos lavurer, pissarer a cumbatter. La sê maniera da vegr igl muénd a kista veta terrestre ò dô la directiva er li nossa, nogs eschan anch'adana sang a spiert digls noss perdavants trapassos. Ben ò mincha generazion darcho nogvs problems a pissiers, generos p. u. z. digl svilup spiertel, dla technica a digl trafic. Ma kists problems a pissiers en dictos digls medems factors, scu er fen oz adena: dlas relations digl taren, digl clima a. u. a. Els èn dimena igls glistess, els èn craschîs or digl medem taren. Nogs nu pear-dan angûet, nogs bi gaduégnan, scha nogs tscheartschan da mant-gnegr igl contact cullas generazions passedas, igl ses s'ampisser, la sê lavogr a travaglia. A tiers tot igl oter è'gl kè parfen en bial traz da pieted ad onorificazion da sè stess. Ans laschen dimena transpur-ter par en mument anavos var 200 ons ent igls temps digls noss s-chirats, par nogs «s-chigrs». Par vivificher la fantascheja, a foarza er par der en pitschen tschegn a l'en u l'oter, lessi agiundscher ena pi-tschna genealogia;

Igl mes tat era Steivan Cloetta naschî 1811 mort 1883.

Igl mes bsat era Zon Zanett Cloetta naschî 1789 mort 1857.

Igl mes sgrat era Steivan Cloetta naschî 1759 mort 1820.

Igl mes s-chirat era Zon Zanett Cloetta naschî 1717 mort 1786.
(kel vivegva, cur chi è scuntreda la disgrazcha digls 1741).

Igl mes s-chirat II. era Steivan Cloetta naschî 1687 mort 1775.

Igl mes s-chirat III. era Zachen Cloetta naschî ca. 1660 copulo 1685. (pi anavos nu van igls registers digl nos archiv).

Avant 200 ons ad er ancha bglier pi tard la simpla veta da pogr dla nossa vischnancha gnegva ampo varieda principelmenz tres la veta da chavaller. An manchanza dad oters damiézs da trafic stègva la roba chi gnegva dla Vucgliena a dl'Itaglia surano an nos pajegs

gnegr transporteda cun chavals a bogvs da soma sèn l'antiera lengia, a kè sted ad anvien. Par fer kels condots eran organisadas sèn mincha veja da trafic tschertas corporaziuns da transport. Da kellas vejas da trafic an Grischun eran p. ex.

Vucgliena—Bernina—Alvra—Planegra—Cuegra;	
Vucgliena—Spleja	} —Andeer—Tusan. La Punt /
Bellinzona—Bernardino	
	} Richenau—Cuegra.

Sé'lla lengia Vucgliena—Alva—Cuegra furmegvan Brauégn / Latsch / Falisogr ena stazion, ena port. Falisogr pudegva però mner bi la sê egna roba, digl rest vègvan Brauégn a Latsch igl sulet drèz, ma er igl duègr, da transporter la roba sé'gl ses traget, cur chi gnegva banî. Bi par roba da transit, k. v. z. roba chi zegva dla Vucgliena direct a Cuegra u er pi anavant, pudegvan egr er chavallers da profession a mner zescht tres. Igl traget digls noss chavallers da Brauégn / Latsch era pa'gl solit Brauégn-Croschetta ad anavos; par egna roba pudegv'ni egr anfen Puntraschena. Las fzégras eran prescrezzas par mincha traget. Pa'gl temp d'anviern era organiso ultra kè er ancha en sarvetsch da rotters, chi eran pajos, ma chi stegvan egr mincha geda cu'gls u oravant lis chavallers par fer leber la veja.

La daman digls 2 schner 1741, venderzé anz zé, s'ò mess an viedi ena gronda caravana da chavallers da Brauégn a Latsch, accompagnos digls rotters, par egr sèn Alvra par roba. Las ses amnadegras eran bogvs gronds d'igl menz 4—5 ons a chavals. Las schgliogsas a cheargias vègv'ni preparo la sègr'avant ent la suasta. Kè eran schgliogsettas strèzza-s anfarredas, scu chi's vzegva ancha da mes temp cò u lò, a chi saron er oz avant man an kelcha chanton u kelcha clena. La cheargia cunsistégva da baregls vegdas (1. bar. = 45 amzegras, 2 bar. = 1 soma, chi's barattegva sé'gl cuélm cun baregls d'ven par mner anzo, alogra chaschas a sachs cun da tottas sorts robas. Da kellas baregls as drou'igl anch'oz palla scuézza dla chaschareja.

Kè zegva bi plan anavant, parche i era gronda negv, a la veja, iglmenz da Preda ansé, bech battegda. Igl rotters chi zegvan oravant vegvan en grev zé, a'gls bogvs bech menz. Tots ansemal eran an 16 parsonas, zouans ad omens da 19—45 ons. Ansé è'gl î benet, els èn rivos sèn Croschetta, baratto cheargia cu'gls chavallers da Chamuesch a s'an mess darcho an viedi vers chesa. Ma 9 d'els nu l'an vès.

ple, ni igls ses chers, ch'igls spizzègvan cun broma a temma. Poch sot igl cuélm, an kè lîa numno Igl Scunflo, ènni gnîs surprègs d'ena tarrebla lavena chi ò cuato sot 11 d'els. Duos s'an pudî deliberer sèz, igls oters èn restos moarts. Igls duos salvos an pruo igl prem da salver igls oters, ma enza armas nun an'ni savî drizzer or anguét. Miaz dasparos a miaz moarts dla fom a digl strapatsch ènni rivos pir la sonda anzmiazzé zo Brauégn par der part a tscharcher azegd. Era kè en plandscher a sbrizégr an tot la vischnancha, da donnas, genitogrs ad umfants! Siat vêvas a 19 oarfans an en schlop!

La dumengia marvegl èn îs sé bgliers omens, ma cun tot lavurer da's der vé nun an'ni chatto angin. Pir igl zé zieva an tregs dlas victimas pudî gnegr chavedas or, igl prem duos frers, Cuej Tys Michel, 44 ons, a Jan Michel, 38 ons, alogra ancha igl zouan Jan Cloetta, 19 ons. Cun chaver senza ceder, principelmenz digls parents digls disgrazchos, as ò'gl chatto pir igls 13 schner ancha igl zouan Jacob Michel, 28 ons, alogr'angins ple anfen prumavegra. Igls prems tregs èn gnîs sepulîs marde 6 schner, tots tregs ent an ena fossa, digls oters nu ven rappurto anguét.

Igls noms digls disgrazchos èn igls següents:

Cuvi Tis, 44 ons, a Jan de Pet. Michel, 37 ons, duos frers, maridos, 5 umfants, Cuéj Janeli Zuchin Cloetta, 44 ons, marido, 5 umfants, Jan de Janeli Cloetta, igl ses fegl, 19 ons, Jacob de Nicolao Michel, 27 ons, cusren da Tis a Jan Michel, Cuéj Peder de Jan Pitsch. Cloetta, 39 ons, marido, 4 umfants, Rotter Linard de Linard Cloetta, 35 ons, marido, cusrens, Linard de Conrad Linard, 42 ons, marido, quino da Tis e Jan Michel, Jacob Florinett da Latsch, marido, 5 umfants.

Da 5 da kels ven zez, chi sèjan stos «fiz ena schlatta.» 8 chasedas èn stedas visitadas dla disgrazcha, an tot 7 vevas a 19 orfans. Igl unic umfant da Linard Cloetta è naschî pir igls 1. zarcladogr 1741.

Bi dalonch zieva la disgrazcha, anz chi venan chattedas las davosas 5 parsonas, ò componî ena ben lungia puiseja igl *Cuéj Nott Pol Clo* sur da kella. Kella existégva ancha digl mes temp bod an mincha chesa a gnegva anch'adena copcheda diligentamenz dla gliogd zogvna. Ev mèz d'è er faz ena tela copcha, chi è ancha an mes possess. En'aggiunta digl preambel zi, cha ella sèja «uossa descritta tres me *Josch H. Köhl* sub. Anno 1772 ils 13 marz'. Kè è ben sto ena copcha.

Sé'gl medem manuscript as rechatta anch'ena saguenda zescht schi lungia puiseja sur da kella disgrazcha senza indicazion digl autogr, ma probabel digl medem.

30. *En'otra disgrazcha sen Alvra, 1844*

Da stentas a priouals chi amnatschegvan lis chavallers, fadschond las ses gitas sur igl cuélm, nun ans oz bglier'ideja. Bech bi las lavenas nun eran prievlugsas, en tmegva zescht uschè fiz las strasoras a'gl fregd. Er kels savegvan asser desastrugs par kists omens disos ad andirîs. Mincha geda chi partegvan da chesa er'igl scu en cumgiô par adena. Cun cussegls ad admonizions par tottas eventualiteds dla sê vart, cun larmas a razchons da vart da kels chi stègvan anavos, donna ad umfants, partegv'igl bap kella daman dla sê famiglia par mê turner ple.

Igls 19 schner 1844 è darcho partegda ena caravana da chavallers, 6 vitturins a 4 roters par egr sur Alvra. Kista geda vègv'ni dad egr a Puntraschena. I era ena tarrebla fradaglia, ena gronda negv, a sé'gls ots sbischègva ad era negr. Par sên Alvra era da prevegr ena sgrischugsa strasora. Donnas a parents ruègvan igls omens da ster a chesa an da kist'ora, donnas ad umfants sbrizégvan. Ma kè era oramai destino, era organiso cun kels da Chamues-ch dad egr oz se'n Alvra a's chatter sên Croschetta, ad els èn îs. An man da Dî!

An ent è'gl î senza accidents. Els èn rivos ent a Puntraschena, an faz las ses cheargias ad èn partîs l'otra daman bod, parche els legvan ancha river la sègra a Brauégn. Ma zo la Punt igls è gnî scussoglio energicamenz da fer oz igl viedi sur igl cuélm. I dessan s'ampisser: ena simla fradaglia schon kizo la val, cusé ancha bglier pi fregd, alogra kist sbischer cusé, kista negvuna a la veja buffeda ent! Els regvan er bglier memma tard a Brauégn. Kè féss robas dad egr directamenz a la perdizion! Ma tot scussglier a ruer nun ò zido angué. Igls chavallers an faz valegr, chi stapchan egr senza fal anch'oz, i seja sonda, ad els vazan amprumess da river oz a chesa, a sch'els nu venan, schi stett'ni igls ses cun tarrebla temma ad anguésha. Ma miancha daman nu pudess'ni egr, parche la dumengia sèj'igl scumando dad egr par streda. Er sèjan sên Croschetta darcho igls roters chi spèzzan.

Els èn îs. A 4 rotters dla Punt an stî egr, u ben u mel, cun els anfen sésom, kè era cunvena, ad er en cromer chi era casuelmenz cò, ò lî profiter dl'occasion a dla cumpagneja par egr surave. Uschè er'ni an 11 parsonas. Rivos sé'llas alps igl fregd a'gls bofs s'augmantegvan adena ple, gliogd a bieschza patégvan immensamenz, igls bogvs erlegvan digl fregd. Cun stent'a fadeja ènni rivos tard ent palla nuèz sèn Croschetta. Ma igls rotters da Brauégn nun eran ple cò. Kels varon stî s'ampisser, cha an kist'ora igls chavallers nu venan, ad eran vers sègra turnos anzo. Uschè an igls noss omens strapatschos stî as decider da turner darcho zo La Punt. Ma che sgri-schugs viedi, cha kè sto esser stô! Pir la daman ènni rivos zo — ma 5 d'els eran moarts digl fregd — dschlos! Kè eran 3 chavallers, en rotter a kè cromer. Zachen de Bandict Ambass (48 ons, chesa No. 20, oz Roedel) a Linard de Canz. Zachen Chaspar (48 ons, chesa Stam-buoch No. 68, oz Schneckenburger) èn gnîs transportos a Brauégn par igls suttarrer, igl mes tat Plesch de Scriv. Marchet Nicolay (45 ons chesa No. 38, oz Eredis de Zachen Nicolay) è gnî sepulî a Chamues-ch igls 23 schner. Igls parents chi èn îs sé a zuravé par assister a'gl furnarel an vês, rivos zodem igls Laraschs, a passer culla bera vers igl suntieri, els vazan schivlo a'gl furnarel as vaza farmo a spizzer sèn els. Uschè ans ò kinto igl Barba Pol, naschî 1820, chi era sèz preschent.

La fatalited ò lî, cha igl tat Plesch era î kè zé bi an substituzion digl ses cumper Stegvan Cloetta (pi tard igl mes oter tat), è uschè gnî palla veta fadschond en sarvetsch. Ad a kist tat ò giaschî kè faz sé'gl cor par tot la sê veta. Uschè m'an kinto bglieras gedas las mes ondas, feglias da Stegvan Cloetta.

(Screz sé saguend kè ch'igl Barba Pol vègva kinto) (vegr er la novella ent an No. 32 Chasa Paterna)

31. Otras lavenas antuorn Brauégn

1. La lavena dla Platta digl Rugnux a dla Crutschina 1849

Saguend la cronica da Maschel Pol Ulrich Gregori (1823—1847) a'gl ses fegl Maschel Uori (1847—1880):

«1849 ils 25 marz la dumengia ais crudo üna naiv taunt granda, cioe con la veglia circa 2 passa e's ho lascheda our üna lavina sün la

cripla del Rugnux e gnida fin gio il mulin da Cuvì Andris Fallett (il bap da mia tatta Bina, mort dad 85 ans 1868), rot ent igl esch a zo ent l'ova vi sper la raisgia, e largia fin aint il cuntschett della raisgia.

L'istess an ais la lavina della Crutschina gnida gio fich granda ed in principi del mais JUNI in alguand quella ais il uêl dvanto taunt grand, ch'el ho chavo ün viel fop nella greva granda, mno bger materiel fin gio l'Albula, müdo lett e miss suot pro in Tetg ed Surava, e probabel in poi saro ün'ova privlusa per quaists prôs, chi viva vzero.»

2. La lavena digl Balalen, ent pa'gls 1880

Ena sègra d'anviern, ev er anch'en buébet, ò kinto igl bap, cha or igl Balalen sèj'igl gnî zo ena lavena a rot ent igl talvo dador la chesa, anoua sotvart an uègl la famiglia digl Andreas Gantenbein cun donna a'gls duos mats David a Johannes vegva la sê bieschza a chavagl. Igl zé zieva èn îs or bgliers omens da Brauégn a zider deliberer igl edifezi. Bos-cha, gnegda zo culla lavena as vègva fureda tres la parè digl talvo a tres la dschidschéglia ad era riveda zon uègl, en da kels zescht tranter duos arments zo. Par furtuna nu vègv'igl faz angin don lis bes-chas, ad er la chesa bi dadensvart è steda schanizada.

3. La lavena dla Valmela zo la Saneva 1891/92

Kè anviern è sto grondas navaglias. Lavena da Valmela è gnegda zo telmenz gronda a furiugsa, cha bi igls bofs an raso vé tottas 5 acclas dla Saneva a purto igl fen a bglier linom védvart l'ava. Schon igl on 1817, scu cha en cronist ent igl Fögl d'Engiadina scrivegva, dessan asser gnedas demolegdas cò duos acclas dla medema lavéna. A'gl medem cronist so da uègr, cha er las acclas da Tuors sèjan stedas kella geda an grond prioual, a cha or tar la «Punt dal Tschüvel» (kè saro ben Punt digl Tscharver!) as mantunegva la negv dlas lavenas an otezza da chesas. La Saneva vègva patî immensamenz er igl on 1888 digl avazun. L'antier'ava zegva tranter las acclas or a vègva maglio or ena gronda fora. Kè è stô kella geda en grond miracul, cha tot las acclas en stedas ple u menz intactas. Ma zieva digl 1892 nun èn las acclas ple gnegdas refabrichedas. Ad er

la Punt dla Saneva bi sotvart è pglìeda d'avent kella gèda. Ella nu vègva ple angin scopo.

Las 5 acclas appartgnegvan:

La 1. accla Andarle Ambühl, tat dad Andreja, bsat da Jost Ambühl/Latsch;

La 2. accla Tumesch Jandin, bap da Josefina Guidon-Jandin / Latsch;

La 3. accla Landamma Johann Guidon, bap da Magiur Netti Guidon / Latsch;

La 4. accla Mathias Battaglia, bap da Ursula Schmidt-Battaglia / Brauégn. Kella stègva ampo pi anavos, antant cha tot las otras eran stèn sper la veja;

La 5. accla sot veja, Jonfra Nutena Battaglia / Brauégn, vande-gda zieva li Landamma Johann Guidon.

4. La lavena dl'Alp da Tesch zo digl Uertsch 1891/92

Digl 1891 èn gnegdas reorganisèdas las alps da Brauegn / Latsch. Fregslas è gnî unî cun Plazbî, Mulix cun Tesch. Ent a Plazbî a sé Tesch èn gnegdas fabrichèdas tîzas a stallas nouas, las tîzas cun sistem dad ava, las stallas cun praseppans. Sé Tesch legvni fabricher pi anent cunter igls Saglients, par trer a néz pi ben la pas-chigra. Ma anoua fabricher, par chi sèja sgigr da lavenas? Divers anvienrs vègv'ni tgnî an îgl kellas lavenas. Kè lîa sot kel bot da vart schnêstra paregva sgigr, ad er igls pi vîgls dschegvan, ch'els nu vazan lò mê vês lavenas.

Uschè èn igls edifezis gnîs plazzos lò, la tîza dator, la stalla dadens. Ma igl anvienr zieva è gnegda la lavena zo dla spuenda digl Uertsch ad ò pglio la stalla. Scu sch'ella less zegr: Vogs imprecauts, gardè allò! A'gls omens an anclîz a s'an zet: La stalla ò'lla pglio, ma la tîza nun ò'lla pudî! Ad els an fabricho la stalla prontamenz da l'otra vart dla tîza. Cò stègv'll'asser sgigra! Ma la lavena nu vègva advertî par anguet, pochs ons zieva è'lla darcho zo ad ò pglio er kista stalla noua. Pit ossa an'ni anclîz anandrèz a nun an ris-cho ple da fabricher cò stallas, ni dadens, ni dator. L'Alp da Tesch è gnegda banduneda a deda bgliers ons a fet ad êsters, par bieschza séza. I an fabricho nogvs stabiliments sé'll'Alp da Darlux, steda fiteda anfen cò bgliers ons a Taschins, ad an chaggio cusé. Ma l'Alp da

Darlux è ben ena biala alp, ma fregda a séza a lotiers prievlugs. I an plansî cumanzo darcho a bitter igl îgl sé'llas bialas, chodas ad er pi cumadegvlas pas-chigras da Tesch. A sèja chi vègvàn ambldo las lavenas digls ons nuanta u sèja chi's vazan zet cun Gottfried Keller:

Und ob die Laue mein Hüttchen trifft
und niederfährt im donnernden Lauf,
wann wieder trocken die Alpentrift,
so bau'ich mir singend ein neues auf.

Zieva passa 40 ons, nempe digl 1942, an'ni faz sé la stalla palla tearza geda, kista geda darcho dador, però cu'gl tèz cunter igl munt (Ebenhöch). Ossa saro'lla ben sgrigra! Ma l'era dl'Alp Vîglia or sèn kè bot, protecta digl god survart (ev m'algorde ancha da kella modesta tîza a da kels bargonets da len), gardond ent vers la sê superba rivala am pera da zegr: «Chiso, scha té nu tuarnas darcho tar me!»

5. Igl tschent digl Scunflo digl Crap Alv 1840

Kella spuenda erta poch dador la chesa digl Crap Alv è adena steda en prievlugs lîa par tots kels chi vègvàn da passer cò, chavalers a viandants, zieva er palla posta. Ev m'algorde ancha da kella roasta cun spessas ad otas pallissadas sé'lla part dador par proteger la poasta. Tranter las pallissadas vègv'ni amplanto bos-cha chi fuorma oz en bial godet. Zo da kella spuenda, miancha tant ota, gnegva zo en tschent, a chi chi gnegva sot era solitamenz pearz senza pardon, parche el era zo'gl fuénz ent igl strèz dl'Alvra.

Cò è gnî palla veta igls 12 dec. 1840 er igl zouan Gian Battista Gregori de Creschli, da 22 ons (lengia Christoffel Gregori, Capural). Ziev'anch'en'uriala è gnî numno kè lîa «Igl Scunflo digl Gian Battista.»

Anch'an pi fregs-cha mimiergia è la disgrazcha digl on passo sé'gl Scunflo. Dumengia 22 favrer 1948 è egda en'allegra cumpagneja da var 8—10 skiunzs sèn Alvra. La daman era l'ora ancha favuregvla, ma antuorn miazzé è'gl rot ent ena bunatscha cun grond vent a bofs. Turnond zo digl Hospiz an'ni cumanzo zo'gl Crap Alv a traverser senza temma a gronda precauzion igl Scunflo. Igl prem

era zescht védem, ch'el ò ancha s'anacurdschî vé digls skis, cha la negv er'an muiment. Gardond anavos ò'l stî vegr cun spavent, cô ch'igl tschent ò sdramo duos digls ses camerads zo la fora a'gls sepulîs. Igls oters camerads an stî vegr da l'otra vart no. Igls duos ski-unzs disgrazchos eran la zogvna Anny da Barnard Falett (27 ons) a Christian Johann Candrian da Sagogn (32 ons). Kel era gnî a Bra-uégn avant en on scu coiffeur ad era an zouan fiz pulit chi giudegva generela stema.

Igl medem zé vègva ena cumpagneja da maridos faz ena schlit-teda or palla val, as farmos, an turnond anent, or a Falisogr sé'gl restorant dla stazion, anoua chi stègvan allegers, cur chi è gnî la noua par telefon, par clamer igl Docter Lietha chi era er dla schlit-teda. Uschè ò'gl faz ena fen dandezza cull'allegreja ad ena trista fen digl aranschament da fêsta. Cito mors ruit. Geibel.

6. Igl tschent da Fuorns 1902

Parfen kista spuenda so asser prievlugsä. Igls 29 schner 1902 mnegva igl Simmi Stiffler, en brav a diligent zouan da 45 ons par en pogr cun en chavagl grascha or a Fuorns. La veja d'Urnena tres Zinols, Urtagl a Fuorns nun era kella geda ancha faza. Kè era bgliera negv a kè zé ò dô ent favuégn, ad antant ch'el passegva culla sê benna d'grascha tres Fuorns è'gl gnî zo en tschent ad ò sepulî om a chavagl. Igl por Simmi an'ni transpurto moart a chesa.

7. Igl tschent digls Landschins 1896

Par ghinchegr or las lavenas dlas Blegs digl Crap Alv passegvan igls chavallers damiéz igl Plan digl Lai ent a sé dla spuenda digls Landschigns sé'lla Val digl Diavel. Kel toch veja è gnî faz da nogv d'igls 1835 cun en cuost da passa 800 Rentschs ad è gnî druo zieva d'igls 1870 er palla poasta. Cò è gnî igls 15 marz 1896 igl stredin Johannes Brüesch, om dla Menga nata Engi, ent an ena lavenetta, ma ò pudî gnegr delibero pir zieva 12 ograd ancha végv. Però el è mort ancha igl medem on igls 5 december da bi 36 ons.

An favrer 1888 è crudo grondas negvs chi an faz don an divers lîas. La lavena digl Cunfen ò trapplo sot 3 stredins, chi an furtine-damenz bi dalonch pudî as salver bi sulets.

(Dad otras disgrazchas da lavenas ad incendis kenta A. Flugi da Salvaplana culla sê cronica ent igl Chalender Ladin 1932).

8. Igl on da lavenas 1952

Igl schner a favrer ò'gl navî senza ceder ad èn crudedas dapartot ent las Alps dla Svizzra, Itaglia ad Austria sgrischugsas lavenas chi an faz immens don vé da gliogd, bieschza, chesas a god, an Grischun principelmenz a Vals, Zernez, Zoz a Stussavgia, an l'otra part dla Svizzra ad Andermatt, Airolo a zo'gl Wallis. Igls dons totels as laschan resimer cullas seguentas sgrischugsas zeffras:

	Pers. mortas	tochs bieschza	edifizis	ha god	ha taren cult.
Grischun	55	215	565	347	483
Vals	19				
Zernez	7				
Zoz	5				
Stussavgia	5				
Uri	13	184	110	106	1800
Glarus	2	9	24	20,7	
St. Gallen			14	70	
Tessin	16	87	187	144	195
Wallis	8	35	159	62	115
	94	530	1059	749,7	2593
Itaglia	42				
Austria	129				

total dla lena schmearza an Svizzra 102 740 m cub.

total collecta p. dannizos an Svizzra 14 211 079.33 fr.

Cò tar nogs an las lavenas er faz grond don li cumen ad a privats:

1. Ena lavena zo digl Cloriz ò raso vé en bial toch god sur Puntota;

2. Ena lavena zo digl Rugnux ò raso vé en bial toch dator igl Plan dla Frazza;

3. Ena lavena zo digl Rugnux ò raso vé en bial toch god sur la Fora d'Egslas;

4. Ena lavena ent las Punts d'Alp ò demolî complettamenz l'accla digl Nicolò Florinett, uschè ch'ell'ò stî gnegr refabricheda da fuénz ansé;

5. En'otra lavena ent las Punts d'Alp ò sfracho ent l'accla digl Gottfried Bächtold. Kella ò pudî gnegr repareda.

Igl anvien 1887/88 è er stô negvunas, a las lavenas par tot la Svizra an demolî 190 edifezis a 1325 ha god cun en'amzegra da 82 091 m cub. d'lèna. Las avas da Ravegs-ch a Plazbî eran anch'an settember cuvertas da lavenas, chi en alogr'alghedas kels zegs digl avazun 9—11 sett. ad an anch'angrondî kel par bglier.

32. Igl avazun da Tuors 1888

Igl anvien 1887/88 eran stedas grondas navaglias. Las bglieras a grondas lavenas cuarnegvan ancha la sted zieva las avas da Ravegs-ch a Plazbî bod tres a tres, uschè cha ent an Vo as gnegva totta sted cullas cheargias d'fen sur la lavena no, ad ent a Plazbî zegvan las vachas vé a no sur las lavenas.

Igl 9 settember 1888 vègvans nogs da pglier, scu vantschigliun digl fen da cuélm, anch'èna cheargia or d'entasom Vo. I era ena gronda cheargia, a nogs eschan rivos pir tard or a Tuors Davant, anoua cha nogs, zieva s-chargio, ans pglio ancha igl rest digl robi par egr a chesa. Lò eschans rivos pir da s-chigra nuéz ad antant chi pluegva da tschêl rot. Sur nuéz è cruded'èna negv da ca. 40 cm, a la daman navegva anavant scu d'anvien. Ma la negv ò bi dalonch as mideda an ena spessa plievgia lomma, parche i vègva dô ent ena gronda bunatscha. Ossa era nom par nogs duos mattatschs dad egr pi svelt pussebel darcho ent a Tuors a garder dla bieschza chi gnegva zo d'alp. Nogs eschan îs, ma ent ad ent gnegvan zo uêls, anoua chi nu's vègva ancha mê vês avas, a l'ava digl Ren gnegva schon gronda a trigda. Ma tot las punts eran ancha a nogs eschan rivos ent ben auenda. Nogs an er ancha cun stent'a fadeja pudî rabaglier anzemal la nossa bieschzetta chi zegva, oarvanteda dla negv, gironde scu narras par tot la val antuorn. Alogra ans er ancha pudî egr cun ellas ent a sé'gls Naz ent l'accla dl'onda Nana, la nossa solita stazion d'uton, anoua cha ev vègva ossa darcho da zider fer igl acclan. Uschè soni stô pardeza da lò d'avent dla disgrazcha chi è ossa gnegda.

I pluegva anch'adena scu cun sadials ad ò pluî ple cu 24 ogras. Las avas gnegvan pi via pi grondas, kellas digl Salegd a da Plazbî furiegvan schon kella sègra da fer spavent. Angins acclans da Tuors nun an durmî kella nuéz. Igl Ren digl Salegd gnegva scu en torrent zo dlas Plattas; el ò er benbod sdrappo davent la punt, ma nun ò occasiuno par antant bglier oter don. Ma cuzo las Punts d'Alp gnegva l'ava da Plazbî negra scu tenta, ple buégliu cu ava, scu en sgrischegval dragon dla chavoargia or, amnatschond destrucziun ad extirpaziun. Las acclas tranter las duos avas eran igl pi fearm an prioual. L'ava ò cumanzo a gnegr or par la pas-chigra a davant las acclas no ad è egda culla punt; kella bi sotvart, sur l'otr'ava vé, vègv'igl torrent digl Salegd schon liquido. Ent l'accla igl pi dasper las duos punts, digl Giuannes Ghidun, era bi la Margaritta, ena mattatscha da 16 ons. Cur ch'ell'ò vès igl prioual, ò'lla cumanzo a pglier la bieschza or d'uégl a la translocher sé'll'accla survart digl Albeart Ambiel. Ma l'ava cumanzegva ad egr er zugr la sê accla vé, uschè cha kella era sarred'ent dlas uéndas. Ma travachond l'ava è'gl reuschî li curaschugsa matta da salver tot la bieschz-a. Roba ch'ella vess ancha lî salver ò'lla stî lascher, igl prioual era memma grond. Ma ella ò ancha uzî la precauzion da sarrer las portas, er schi paregva, cha l'accla sèja pearza. Par furtuna s'ò ossa mess en bos-ch transpurto dlas uéndas scu en repar dadens l'accla a svio l'ava. L'accla è steda salvada, ma passo igl desaster stègv'la cò angraveda anfen bod sésom igls eschs.

Dla vart drèzza dl'ava digl Salegd lavuregvan igls omens er sèn moart a fen par salver las acclas. Ad els vègvàn pudî gnegr an azegd er igls acclans da Chants, digls Naz, da Chamarchet a Chacclauet. Las acclas an pudî gnegr preservedas, ma kella oradém, digl Zonpeder Ghidun, er'anch'adena an grond prioual. Parche l'ava da Plazbî battegva cun furia cunter la spuenda, la magliond davent adena ple. I cumanzegva schon ad egr zo la veja bi sot l'accla, ma en grond crippe ent la spuenda ò sarvî da repar ad ò salvo l'accla.

Dador l'ava da Plazbî era darcho grond prioual, principelmenz par l'accla digl Andreja Balmi sot la veja. Kels pochs omens lavuregvan er cò par la salver, ma kè paregva digl impussebel, parche l'ava as vègva faz streda er sur l'accla or ad amnatschegva er kella digl Zachen Ghidun bi survart. Igl vîgl Balmi vaz'igl davos, dond sé totta spranza a cun en minz dad umor, ancha mess la clef sé'gl

esch dla tîza, dschond anvers igl torrent furibund: «Scha té vol pglier la baracca, schi peglia zeschst er la clew!» Ma l'accla è resteda intacta, la punt dadorvart era però passeda.

Or La Saneva passegva l'ava tranter las tschench acclas ora, ma nun ò faz ghera don li kellas, ellas èn restedas (vegr pag. 31).

Pi critic er'igl allogra or a Tuors Davant. Ben bglieras acclas eran cò an grond prioual, parche l'ava gnegva gronda da fer spavent a craschégva kella nuéz a l'otra daman anch'adena. Antant però cha tot las otras acclas èn restedas schanizedas, ò l'ava pudî maglier davent la veja a cumanzer a maglier sotent ad a kella digl Meschal Guélf Giuota, oz Hans Gregori, la pi strogisch l'ava. Igl chanton zodem è crudo, ma alogra l'ava è schzada a'gl rest ò pudî tener cunter. Las duos punts dlas Egslas eran antant passedas, ma miraculugsamenz è resteda adonta tot la massareja d'ava la Punt da Tuors Davant scu unica dl'antiera val.

Tot Tuors è stô p. u. z. par divers zegs sarro zo da tot igl muénd. Da Brauégn zègv'ni, parfen cun bieschza, sé Darlux ad ent da Gudinziel a zo dla Muetta, da Latsch pudegv'ni bi anfen la Punt digl Tscharver, da lò stègv'ni egr ent par la greva a zondra anfen Tuors Davant.

Igl pi grond desaster ò faz igl avazun pir or an vischnancha, or an Fuschena. Davant la chesa digl Marti Wisstanner (oz Edelweiss) mnegva ancha la vîglia punt da crap cun vogt vé'n Fuschena. La chesa védvart tranter l'ava a la veja da Tuors, digl Zachen Barandun, amnatschegva dad egr, uschè vègva l'ava maglio sotent. Ancha zî zieva stègva cò la chesetta tot toarta. Dadèns kella stègva igl mulen digl vîgl Giuannes Hosang, igl tat digl Hans. Kel è gnî pglio tot an ena geda dl'ava a transpurto bod an en toch vé ad or vers la punt, a kella, dla frégda dl'ava a digl linom, ò stî ceder ad è crudeda ent las uéndas. Ossa eran stalla a talvo digl Marti Wisstanner, tranter la veja a l'ava, an grond prioual. Schon d'en'uriala vègv'ni cumanzo a piglier or bieschza, gaffens a fen. Ent an talvo eran omans occupos cun taglier fen, igl metter an lanzîels — par curiosited sèj'ni rivos zo miéz igl toch fen sén en lanzîel ancha lio ent! — oters igl mnegvan davent. Tot an ena geda ò'gl dô ena schnuegvla scruschégda, a'gl antier edifezi è crudo an en toch zo ad ent l'ava. Er en om, Duésch Giandin da Latsch — ossa stègva'l a Brauégn t'la sê sora, l'Uoschl'Ambass — era svani a nu's ò mê chatto ple. Igl por diamper

era stô bod la sê antiera veta an Frantscha, ma nun era mê rivo sên ena manzena verda, anfen ch'el ò stî gnegr transpurto par foarza d'archo an patria, anoua ch'el nun era er bech an cas da's trer vé sasèz, parche raps ch'el surgnégva an man, as transmidégvan bi dalonch an vinars. Ma la fen dla sê veta ò cuncilio cu'gl miser resultat da kella. El è mort scu eroe, cun zider lis ses conumans.

L'ava gnegva adena pi amnatschonta, cumanzegva a ruoier vé digl pilaster dla punt, ò cumanzo ad egr parfen culla veja davant la chesa. Sésom la spuenda da Puéz eran bgliers omens chi laschegvan boscha cun romma a tot zo dla spuenda par fer repars. Ma l'ava furiugsa sdrappegva tot cun sè cun tretschas a chadenas a tot. Adena noua boscha gnegva mneda notiers zo dlas Pedras Agitas a dlas Cregstas d'God (la Chesa Grusaida a'gl ses god nun existégvan ancha, aschiglio vess'ni uzî pi cumadegva'l!), ma tot nun ò zido anguet. Bod era er la veja svanegda, a la chesa ò cumanzo a der anzemal, en grond toch digl chanton è crudo ent l'ava. Er par la chesa digl Clo Giandin, Zur Sonne, oz Albula, nu's vess'igl dô bglier kè zé, ma ella è resteda. Prozess culla vischnancha èn ancha stôs en'otra conseguenza da kè avazun.

Ultra igls dons vé da chesas, acclas a punts èn er gnîs angravos bials tochs da pros, ent La Saneva a Tuors Davant. Ma igl pi grond don è faz vé dla veja chi era ruineda, hei maglieda d'avent sên gronds tragets, numnedamenz dlas Punts d'Alp anfen Tuors Davant a dla Regsgia da Latsch anor. La veja noua, chi è gnegda faza igls ons zieva 1889/90 da vischnancha anfen Chaclauet, ò surgnî an differents lîas en nogv tracé: Ampè dla vîglia Punt d'Vals è gnî faz la noua Punt dla Biana, da lò d'avent curragî igl Chant dla Buorcha, dla Buorcha anfen ent la Chalchera dla Regsgia sper l'ava ent cun en cuntschet. Parche igl avazu-n vègva maglio d'avent igl antier immens manton da materiel, cha la Boua digl Cof vègva rabagio zo an foarza ple cu tschient ons (i's vez'anch'oz par part la scarpa digl 1888, schaben cha la boua ò mno zo bi an kels 60 ons d'archo ena massareja), dla Regsgia d'avent as ò'gl evito igl chant vîgl ad ert cun egr or ad antuorn igl Plan dla Regsgia, a da sésom kel, lò anoua la veja vîglia zegva zo a sper igl Pro dla Regsgia ent, par egr pi anent sé digl Chant digl Bresch, vo la veja noua anch'en toch ansé a régva alogra a la planegva ent anfen la Punt Tscharver, ampè cu egr zo a sot la Chalchera a la Funtana digl Mit ent. Er igl Chant dla Blocha

è gnî reparo cun ena stierta bod sésom vé ad ent la zondra a greva. Ad entasom è igl tracé er gnî mido tranter las Punts d'Alp a Chants, mnond la veja noua d'avent dla punt oradem las Punts d'Alp ent dla spuenda schniestra ent a Chants. Uschè an'ni evito igl vîgl, ert a crappugs Chant Ghidun, chi serva zieva da kella geda bi ple a peduns. Ma igl nogv ven er numno Chant Ghidun.

Agiundscher a kista descripzion féss'igl ancha, cha passeda l'ava gronda digls 9/10 settember a'gls zegs zieva eran er passedas las lavenas an tot las vals da Tuors, a la negv d'avent anfen sé viri sésom la pizza.

33. *L'Ava da Tuors è egd'a pearder, 15/16 zarcladogr 1919*

Zuer a zupper legva l'Ava da Tuors kella nué-z cu'gls da Brauégn a Latsch! Faz, den da gnegr nuto, er palla posteriurited. Kè era la dumengia d'sègra digls 15 zarcladogr 1919 vears miazanuéz. Igls omens gnegvan or d'ustareja, ma passond sur la punt noua vé (faza 1896) nu sategv'ni angina canera dl'ava ple. Mianch'en guét nu passegva ple sot la punt ora. En nu savegva da's declarer kist fenomen. Era gnî zo anzanouas ena boua a farmo sé? Ma l'ora era clera, boua nu pudegv'igl asser. Ma ke pudegva asser crudo en toch digl munt, en s'algurdegva dad adavegr santî, cha geologs pretandegvan, cha an temps preistorics sèja scuntro anchiche uschè a furmo igl platô da Plantizolas. Alogra as furmegva en immens lai ent an kella val strèzza, a cur cha l'ava plansî a tot an ena geda as rumpegva tres, stegv'igl fer sgrischugs desasters. Ad antant ch'igl omens èn gnîs alar mos a tramess cun gaffans a linternas an tschearcha dl'ava, stègvàn kels da Brauégn a Latsch cò an milli temmas, igls ens da gnegr inundos tot an ena geda, igls oters dad egr an boua. Igls omens da salvament èn îs cun precauzion a parfen ampo temma vè a dla val ent, ma an faz bi dalonch la sorprendenta scopearta, cha l'ava curregva anfen or La Buorcha, ben ampo gronda, scu adena an kista stagion, kietamenz a regulermen z scu adena, ma dadorvart nu curregva ple angina. Ma cò La Buorcha, prizi pochs pass dadens igl lîa, anoua cha las vejas as separan, fundegva l'antier'ava ent an ena immensa fora a miéz igl léz. Anoua pgliegv'la igl ses cuors zuppo? Anoua zegva kist misteri a schiner? Tot stegva cò cun îgls scu sèns da dumonda. Pir igl zé zieva anzmiazzé as è'gl gnî or digl buénder, ma kels da

Latsch an cumanzo pir oss'a trambler scu fîglia da trembel, els tme-
 van cha igl ses munt, aschiglio schi schlass a sgigr scu ena — mun-
 tuégna, vena benbod a cruder anzemal scu ena chesa da dèjets. Tres
 tot la spuenda drézza dla val, anfen or igl Er da Ses ad anfen or igl
 Crap, ma er da l'otra vart dla val sortégvan funtanas digl taren,
 cha en nu vègva ancha mê vês, anfen cha a la davosa ò sburflo or
 digl prem pro dator la Punt dla Biana en sbriun d'ava, chi s'ò
 ficho, ziev'adavegr maglio davent bod tot igl pro, or digl crippe-
 dens la punt, bi sur la vîglia chalchera, ma ò cidî or igl pro. Oss'ò'lla
 però maglio davent en toch dla veja da Tuors, uschè chi's ò stî fer
 ena punt suravé. Oss'an'ni bitto fluoreszin ent la fora ent La Buor-
 cha. A bravamenz! L'ava da tot kellas nouas funtanas era cuétschna!
 L'anzavinier'era scholta, ad ella's ò sclaregda ancha ple. En geolog
 svizzer, chi era sto schon plessas gedas a Brauégn scu giast dla Crogsch
 Alva, ch'igl ustier vègva speart faz attent sèn kist fenomen — uschè
 m'ò kinto poch zieva Jost Giuota, kella geda ustier dla Crogsch
 Alva — ò scréz bi dalonch anavos: L'ava è fundeda ent La Buorcha,
 parche lò venan anzemal duos caliteds da crap, ad an da kels lîas èn
 adena foras a couals suttarans. A kist fenomen nu saro ni igl prem
 ni igl davos, chi succeda an kist lîa. — Ad effettivamenz s'ò deraso
 an kist'occasion tranter la popolazion l'algordanza d'ena vîglia le-
 genda, cha l'Ava da Tuors vaza faz avant bgliers seculs igl medem
 spass, culla differenzcha però, cha l'ava sèja gnegda darcho a gligsch
 — sèn Vallaretta, sé miaz Buêl Griénd! La furmazion digl taren sé
 lò — sugr igl viaduct dla Reticà — renda kella supposizion fiz plan-
 sebla. Ma alogra sto kè adavegr dô kella geda en' inundaziun dla
 vischnancha. Kè po asser ben auenda, cha kè sèja sto igl avazun, cha
 Jacob Frey kenta ent la sê novella avant cerca tschient ons «Der
 Verbrecher in Gedanken», druèda pi tard da Paul Kindschi pa'gl
 ses drama «Die Rose von Bergün». Uschè as po'gl supponer. A foarza
 ch'anchichi da Brauégn, chi metta guzent igl nes ent igl archiv, è
 capabel da chatter lò indizchas da kist eveniment. Jacob Frey, chi
 era professor, sto er adavegr chatto. El saro sgigr stô ena u plessas
 gedas pi zî cò tar nogs, ch'el cagnuéscha la cuntreda schi ben.

Zieva adavegr stigio a pondero la dumonda madigramenz è gnâ
 faz ena chanel da len, chi ò mno l'antier'ava sur la fora or. Pir alogra
 an'ni chatto la fora ad an scopert cuzo, as laschond zo cun souas,
 en tarrebal coual sutterran dla vart da Latsch. Kel s'ò plansî svido,

uschè chi's ò pudî visiter pi exactamenz. I vazan parfen pglio sé fotografias, scu chi kenta igl Linard Giuota ent la sê Nomenclatura da Brauégn. Chiso, anoua cha kellas èn?

Zieva an'ni zuglio la fora, igl prem bittond zo bos-cha a descha u cheglias, alogra materiel a crappa senza fen, chi transpurtegvan or dla Boua digl Cof — lò era materiel auenda! — cun en «rolli» sén binari. En grond toch sésom la fora è gnî cemento. Schineda tot kista lavogr, as ò'gl darcho pudî pglier davent las chanel, a l'ava è curregda darcho or pa'gl ses vîgl lez a sot al punt noua or, scu sch'igl faz nun amputess angûet. Ma Brauégn a Latsch an passanto parveja da kist spass grond pissier a gronda agitazion a temma ad an uzî grond don.

34. Igl avazun igl Lai digl Crap Alv 1878

1. La chesa a'gl ben digl Crap Alv

Agl 26 favrer 1654 ven faz en contrat tranter las vischnanchas Brauégn a Latsch d'ena vart a Jan dilg Tumesch Tanin da l'otra vart, saguend igl kel kist Jan possa «prinzipchier a fabrichier üna chiesa d'ustaria sün il noass cuolm d'Albula (sco's disch sü'ls Plauns», sainza pajer anchiche li vischnancha, ma cullas seguentas cundizions:

1. Anz cu cumanzer a fabricher sèj'el oblio da's cunvgnegr cun kels chi an bens lò antuorn;
2. El nu possa tener cusé bieschza orvart oters vschens, ò cusé dime-na er bi igls medems drets scu en oter vschen;
3. El nun ò cò angin drèz da der ervedi, ni sé'gls ses egens bens, ni sé'lla pas-chigra digl Comön, dimperse ch'el sèja ublio da vé gver cusé glistess scu en oter vschen a's reguler saguend las nossas vîglias ledschas. (vegr Cud. da Conv, No. U. u.)

Annotazion. Igl territori digl Crap Alv gnegva evidentamenz resguardo scu part dlas acclas da Preda, la noua chesa, cun resgard sé'lla pasculazion, dimena scu en'accla. Davart la pasculazion sé'llas acclas vègv'ni però kella geda severas prescripziions statutaricas. La prumavegra er'igl parmess da lascher pasculer lò anfen la charged'ad alp vachas, tremmas, mujas, mujs a vdîs, la sted però bi las amnadegras, igls prems 12 zegs sella pas-chigra, zieva sé'gls pros

(buêl). Ma igl zé digl cumanzament gnegva fixo dla radunanza cuminela. Dla s-chargedà davent as pudegv'igl bualer par tot las acclas cun tot la bieschza d'alp. Las medemmas disposiziuns eran er ancha ent igls statuts digl 1878 a vategvan er ancha antuorn 1900.

Saguend igl «Cudesch d'Estims 1562—1669» ad oters cuedaschs digl archiv è la schlatta Tanin steda deraseda durant igl 16./17./18. a parfen ent pa'gl 19. secul an tot las 4 vischnanchas dla Drèzzegra. Igl prem, ma par part er anfen igl davos, gnegvan els numnos Tinin u Tin, digl 1600 davent alogra bod tots Tanin. Vschens eran els igl prem evidentamenz da Stogl, anoua chi's scrivegvan an totas manieras pusseblas: Tinin, Tynin, Tynyn, Thinin, Thynin, Thinyn, Thynyn, Tininn u Tyninn. Ma er se Latsch pera ch'els eran vschens, parche i eran divers. Cò as scrivegv'ni però Tin, Tyn, Thin, Thyn, Thinn etc. La lengia da Latsch è sparegda vers la fen digl 16. secul. A Falisogr cumpera pir digl 1589 en Tumesch Thinin, a kella lengia è steda lò anavànt, parche digl 1609 cumpera sper Tumesch er en Jan dil Tumesch Thanin, probabel kel digl Crap Alv. Pì tard, 1669, ven numno cò en Amma Tomma Tanin, ke chi lascha supponer, cha kella lengia era vschena da Falisogr. A Brauégn è sto unicamenz digl 1562 en Petter del Thin, probabel da Latsch. Cò existégva anfen igls 1700 er la schlatta Zaun, Zan, Zann, Zhan, Zanin, Tschanin, Tschanyn, chi's po chuntsch cunfuender cun Tanin.

Igls Tanins peran d'asser stos ena raza activa ad interprendenta. Igls Tinins da Stogl appartnegvan lò tranter igls pì benestants, Maschel Tomma a Falisogr posedegva digl 1669 R. 4000.— era dimena er en digls pì rechs. Antant as vègva igl nos Jan del Tinin parfen ficho ent a Valplana ad era lò digls 1644 a 1669 cu'gls ses R. 2500.— igl prem ent la gliesta digls Estems, el as scrgva propi Jan del Tanin, po dimena asser kel digl Crap Alp. Ma a Brauégn cumpera digls 1633 darcho en Jan del Tanin, da Stogl, antant cha igls Tinins a Stogl èn svanîs zieva digl 1609. Kist Jan ven stimo 1633 cun 900 R., però 1644 3000 R. Igls 1645 as compra el ent scu vschen, a kè saro stò parveja digl Crap Alv. Ad en fulastier nun era nempe parness da fer igl ustier. Ma cò ò'l aquisto kist vschinedi? Raps vègva'l pochs, scu chi pera, ad uschè vo'l a peglia sé igls tschient Renschs pa'gl vschinedi dla baselgia San Peder a San Florin, scu chi resulta digl Cuédasch da Kents a Chapitels da kella 1602—1726, paja igls 7% fet tenor drèz da baselgia a sgirescha igl ampregst digls 1650 cun

en pro vé'n «Teütt Seilliia» ad en sén Puntota, «so er schuldig ist worden wegen ilg Schvineda».

Ma sch'el ò uzî memma pochs raps par cumprer igl vschinedi a nun è sto capabel an 5 ons da pajer zo kist dbet, schi vègv'el ancha pi pochs par fabricher la chesa digl Crap Alv, ad en po supponer cun totta radschon, cha Jan dilg Tumesch Tanin sèja bi sto sbarra-cuélps par Ml. Constant Albertin dla Punt, chi zieva par ons ad onnorums è steda la parsona principela sé'gl Crap Alv. El ò p. ex. digl 1668 baratto fuénz cun Padrut Gors da Falisogr. Ma igl ustier varo faz Jan Tanin ena seria d'ons. Oters ustiers èn stos:

ca. 1700 Ml. Clo Tinin, clamo da Gub. Salis 1718 scu pardézza. C. Conv. (oters vegr. Heimatkunde pag. 77—79)

Igl ustier digl Crap Alv ò benbod piglio a fet igl u. n. Ervedi a'gl Murtel digl Crap Alv scu er igl Lai da Palpuégna. Pa'gl Murtel gnegvapajo igl prem ca. 35 R., pi tard daple, pa'gl Ervedi 12 R. a pa'gl Lai igl prem 16, zieva 30 R. Scha Jan digl Tanin digl 1654 nu sus-chegva miancha tener cusé la sê egna bieschza, minzegr der arvedi a chavallers u ad oters, schi an'ni zieva chatto la stierta — cun tanta nobleja a landammas, pofer! — an piglio a fet cusé miaz igl muend a dô arvedi a chi chi legva a — pajegva! Ma bech bi a fet nu vègvàn igls ustiers a proprietaris taren, dimperse er egen taren, schi bglier, cha oz s'extenda igl ben digl Crap Alv dlas Cregstas d'Palpuégna anfen igl cunfen vers la Punt, ad angin nu so, cô cha kè è gnî, angin contrat nun è avant man, pgliond or par kels bens privats dlas Crgstas, dl'Accla Vîglia a dl'Egsla digl Crap Alv. Las Cregstas a l'Accla Vîglia ò J. L. Memper digl 1882—84 cumpro anzemal, par part cun sforzs, scu chi'm ò kinto igl bun barba Pol Nicolay ancha pochs ons zieva cun larmas ent igls îgls, parche Memper igl vègva amnatscho da vender er el igls ses 4 pros, bod tots kels ch'el vègva sén Palpuégna. (Cud. Conv. pag. 102; Cud. Predsch. No. 6. L'Egsla digl Crap Alv ò cumpro G. Salis 1722 da Ml. O. P. Buol. C. Conv. 102.

Igl Meschal Constant Albertin ò uzî kella geda en bun nes, igl ben digl Crap Alv è craschî zieva d'ampurtanza immensamenz, parche igl trafic sur Alvra s'ò augmento adena ple. Aschiglio nu vessan igls ustiers pudî pglier a fet er igl Lai da Palpuégna, a kè consecutivmenz durant seculs. Igl Crap Alv era renomno pallas ses forellas, ancha digl temp dla posta 1870—1903. Kellas randegvan ben.

Digls possessogrs bi ena gliesta séza:

1654—1718	Ml. Constant Albertin dla Punt	Cud. conv.
1718—1790	Gubert Salis a'gls ses successogrs	Cud. conv.
1790—1795	Ml. Ferdinand Juvalta a famiglia	} Contr. man priv.
1795—1800	Frers Otto Paul a Canc. Jacob Casparis	
1800—1856	Land. Otto de land. Paul Gregori e succ.	} Cudesch da trapass
1856—1863	Cus. guv. Friedr. Wassali/Val. Battaglia	
1863—1870	Mech. J. Rud. Jecklin a ségr. C. A. Schulz	
1870—	frers Joh. Luzi a Andr. Gees/Falisogr	
1870—1881	Joh. Leonhard Memper, privilegi da comp.	
1881—1884	Christ. Flury/Tusan/ConTERS, concurs	
1884—1885	Joh. Leonh. Memper a frer Georg	
1885—	E. A. Dassanville, Ingl. a Berlin	
1885—1887	Umfants da J. L. Memper, regal Dassanville	
1887—1909	Thom. Fanconi a feigl Giacum	
1909—1934	Hans Badrutt/S. Murezzan	

Oss'è'gl capito ancha la pi biala! Igl Giac. Fanconi ò vandî igl ben li Hans Badrutt «mit allem, was dazu gehört: Gebäude, Wiesen, Weide, Alp, Wald, *Quellen, Wasserkraft an den Zuflüssen zum Palpuognasee, soweit diese innert den Grenzen des Gutes liegen, sowie der innert den Grenzen des Gutes fallende Teil des Palpuognasees* usw.

A'gl uffiziant digl cuédasch fundiari, kella geda Zachen Falett, ò sancziuno en simel contrat a scréz ent! Londror ò'gl dô en prozess. Cur cha la vischnancha ò lî trer a néz l'ava digl lai pa'gl E. W. B., ò Badrutt mess ent protesta a'gl prozess è stô cò! Miracul, cha la vischnancha ò ancha pudî salver avant igl Trib. Chant. (senten cha digls 27 avr. 1920) la sê vîglia proprieted, igl antier Lai da Palpué-gna a'gls ses affluents iglmenz par part. La funtana dl'Alvra però èpearza par adena!

1934 ò Hans Badrutt vandî igl ben li actuel proprietari Dr. Ca-flisch, a kel è ancha igl meglier da tots (vegr la sê scientifica «dissertazion» ent igl Bündn. Monatsblatt 1954 No. 2)

Remarcher stoja cò ancha, cha la vischnancha vess uzî divers ons zieva bun'occasion d'aquister igl ben par 80 000.— fr., ma la radunanza nun ò lî. Cò as pudegv'igl preciser a fixer eactamenz igls cunfens a'gls drèzs a vender alogra ad en nogv proprietari. Venturs prozess gnegvan uschè s-chivîs. Pcho chi ò mancho kella geda d'en meglier anclîz. Ma la vischnancha dad oz vess ancha occasion da render ent ke chi féss pussebel an connexion cu'gl arrondissement.

2. Igl avazun 1878

Kista disgrazched'istoargia stat an connexion cu'gl proprietari da kell'epoca, Joh. Leonh. Memper da Tusan. Kel era stô, anzemal cu'gl ses kino Liver, fittaden zieva digl 1867 par J. Rudolf Jecklin a'gl ses ségr C. A. Schulz da Cuégra. Memper as vègva resalvo tres igl contrat igl privilegi da compra pa'gl medem prièdsch. A cur cha Schulz digl 1870 — Jecklin er'antant moart — ò lî vender lis frers Gees da Falisogr, ò Memper faz valegr igl ses drèz ad o cumpro igl ben par 47 000.— fr. Cò pera chi era participo er igl ses frer Georg, parche vers la fen digls 1870 Memper ò faz scussion, a la lavena è egda sur tots duos ora. Ma Memper nun ò zidî, digl 1883 ò'l cumpro igl ben darcho anavos, a kè dla massa Christ. Flury-Jann da Conters/Pr. Par 41 000.— fr. cumpregs la mobiglia, «scu sto aquisto a s. t. da Flury-Jann or dla scussion J. L. Memper a'gl ses frer Georg». 1884 vend'el alogr, zieva adavegr cumpro se tot Accla Vîglia a cregstas a parfen en'accla cun pro an Preda d'Miéz par passa 4 000.— fr., tot anzemal li Anglegs Dassanville par 45 000, a kel regala anch'igl medem on tottafaz lis umfants da J. L. Memper, Fritz, Maria, Elisa, Lienhard ad Evalina, cu'gl oblig, ch'igl bap surpeglia la garanzeja pa'gls dbets chi giaschegvan sésogr ad ampurtegvàn 45 000.— fr. Ma Memper venda 1887 igl ben li Thomas Fancioni par 50 milli. Kécò è an cuorts trats l'istoargia da Memper, l'istoargia dla sê amogr a dla sê terrogr sé'gl Crap Alv, 20 ons a la lungia!

Memper pgliegv'er a fet igl Lai da Palpuégna, scu igls ses antecessogrs schon da foarza 200 ons an no, a pas-chegva forellas, ch'el sarvègva cusé lis êsters. El vègva cuzo ena barchetta a paschegva cull'arègt. Kella barchetta d'èj'ancha vês mz ent pa'gls 1890. Ma cur cha ent pa'gls 1870 igl trafic da poasta, cumanzo

1870, zegva dad on ad on s'augmentond — igls Anglegs vègvan dalonch scopeart la Nazadena a l'inondegvan — cò eran er las forellas adena pi retscherchedas, a'gl nos Memper ò benbod s'am-pisso, ch'el pudess adavegr las forellas pi bunmarcho a pi cuma-degval, sch'el fadschess darcho en lai or digl grond fop dadens la chesa, anoua pi bod era er stô en tel. Zet a faz! La sted 1878 ò'l lascho fer en cuntschet var 200 m dadens la chesa, par farmer sé l'ava dla Funtana Fregda a digls oters uêls digl fop. Rests da kel cuntschet èn restos cò anch'ent pa'gl 20. secul. Igls omens da Bra-uégn scassegvan igl cho: Kè sèja faz da narramenta, da fer en cuntschet cun tiara, duos migrets moarts ad ena simpla falla da len par ena simla massareja d'ava! Scu schi's pudess, ulzond la falla, reguler la sculadegra! Propi l'ideja dad en umfant naîv! Memper ò stî gnegr or digl buender!

Duos zégs a miéz ò'gl lî par amplegr igl lai. Kè era igls 21 da settember, l'ava cumanzegva ad egr sur la falla or, igl nos technicist dad ava è î vé pa'gl cuntschet a legva fer anchiche vé dla falla, probabel la legva'l dulzer, par lascher egr ampo ava sotor, ma oss'ò'gl dô en sfrach a l'av'ò sfurzo or falla a migrets a tottafaz, a'gl bial lai è currî or. An ena bun'ogra era igl lai darcho vegd. Scu ena lavena è egda l'ava dla val zo ad ò faz grond don vé da pros, punts a véjas. Dla grondezza digl fenomen as po'gl adavegr en'ideja, schi's s'ampenza, ch'igl fop è en miaz km lung a cerca 400 m larg a cha l'ava saro steda 2—4 m ota. Kè fo 500x400x 2 m = 400 000 meters cubics u catter milliuns hectoliters. Chr bial schler d'ven! Bgliers pros sén Preda ad a Brauégn en gnîs sdrammos davent u surtrats cun greva, tot las punts èn crudedas, er kella dla Regsgia a Brauégn, ena fearma punt da crap cun vogt da 6—7 m otezza, ad er igls agaduégts digl duos mulens da Stegvan Cloetta ad Uori Falettèn pglîos, uschè chi'gls duos mulens nu's ò'gl pudî druer ple.

Partot Brauégn as ò'gl santî tot an ena geda ena schnuegvla canera, kè paregva cha igls munts crudessan anzemal, a l'antiera vischnancha è sted'alarmeda, ev d'è anch'oz kell'insolita canera ent las urêglias, scha m'ampenz sén kècò. Nogs eran an chesa, a kella sto bi var 20—30 m davent dla punt, a kè am pera anch'oz da santegr igl sbrîz digl bap zo da zugra: «Kè è cuéss igl lai digl Crap Alv!» Nogs tots eschan currîs zo a vé vears la punt ad ans vês kist'avatscha chi gnegva dla fora dadens la Regsgi'ora scu

ena parè, la pi vîglia dlas mes algordanzas, ev vègva 4 ons. Ma ev m'algoard er ancha, ch'igl bap zegva igls zegs zieva ent La Frazza bi dator la punt a fer archa zodem igl nos pro, anoua cha l'ava vègva sdrappo davent en toch taren. Ev savegva, anoua chi féss La Frazza ad è zet li mê sorina da 2 ons: «Vè Bina, schi vans ent t'igl bap!» A'gls duos tracagnottels sé a davent a mess la buna mamma an ena bial'anguescha, cur ch'ell'ans tscharchegva a nu'ns chattegv'anangiugr. Ella crajegva a la davosa senza fal, cha nogs sèjan îs or par ava.

Digl Crap Alv ans santî zieva a kinter, cha Memper as vaza apena pudî salver, dond en sagl anavos sé'gl cuntschet. A l'ava furiugsa vaza pglio er en toch da stalla a talvo ad er dulzo ena chamonna primitiva, ch'el vègva bi dadens la chesa scu fenta d'ustareja a'gl leber, scu ena s-chacla da zurplens a la purteda or par ava.

Scha kels divears concurs digl Memper sé'gl Crap Alv an anchiche da che fer cun kist disgrazcho eveniment, nu'm è cuntschent, ad er bech, scha el è gnî faz respunsabel pa'gls dons causos a'gls ò stî foarza refer ad a kelchad'ens chi an faz pretegsa. Bi glièz è sgigr, cha nogs nun an surgnî angûet pa'gl nos pro dla Frazza.

35. Avazuns, incendis a zuppena da temp vîgl

Cun da kistas disgrazchas vègvàn igls noss vîgls er da che fer, scu chi resulta digl Cuedasch da Kents No. 1:

1. Avazuns

Digl 1764 vèn remarcho ent igl rendakent par 1762—64 plessas gedas, chi sèja «parduno» (v. z. regalo) a divers privats tschearts impoarts «per la dischfurtüna dals avazuns». Las avas chi an faz dons a'gls bens dannizos nu venan però numnos.

2. Incendis

Igls 2 nuember 1782 è stô a Brauégn en incendi pi grond, parche ent igl rendakent digl 1784 sto screz: «vol il sup/ (Mastrel Joh. Battista Gregori 1782—84) da noassa Victia. per la barigl d'vin deda a Sigs. vschins in ocasiun del incendi da Ao. 82 di 2. 9bris f. 10.20».

Ed uossa an'ni drizzo ena skitta — cur ch'igl pus ch e najanto cuearn'ni la truêsch! — Igl rendakent 1784 zi:

«vol el (igl mastrel) p/havoir paio la Squitta compres la spaisa, fat p/ordine noassa Victia. fl. 233.40

«Cun inclet chia il sup/ S. Landa. saja aunchia in obligo p/complimaint della Squitta da paier al mr. (maister) vigor confess fl. 23.26»

Cuntschent è anch'oz igl incendi digl God Ars. Kel è scuntro ihls 15 zarcladogr 1834 (saguend Lorenz «Greifenstein» pag. 213) a's vaza alvanto ent la fuschena dla fundareja digl Balalen da Bundspresident Christoph Albertini ad Oberstlt. Raget Abys da Cuégra. Kella as rechattedeva an proximated dla chesa digl Balalen. I èn arzs zo igl prem igls edifezis, a zieva as ò igl fîa deraso er ent igl god, chi è arz en grond toch da Falisogr alogr'er sèn territori da Brauégn anfen ent igl Laviner Trigd. Da nos temp, igls ons 1880, as zegva ancha diligentamenz or igl God Arz par omgias.

3. La zuppena

Kella noscha malateja cugnuschegv'ni er avant seculs. Schon Hans Ardüser scregva ent la sê cronica antuorn igls 1600, cha en chatschegva la bieschza chi vègva la malteja vé tres l'ava, alogra er'igl bun! Igl Cuedasch da Kents No. 1 cuntena er notizchas chi laschan supponer, chi era la zuppena, p. ex.

Digl 1751 an settember s'ò deraseda la zuppena sur tot la nossa tiara, uschè ch'en ò dô da suranzo severas ordinazions. Ref. Prot. No. 1

1782 «p/havoir fatt visiter ina vachia da sospett» fl. 3.—

«al Guebel, cura sto da fer el vacht p/las banidas da Latsch» f. 3.—

«Jos M. Pol Clo p/esser to a Falissur 2 digs a fer il vacht» fl. —.30 kr.

Causa la malateja an igls pogrs stî drizzer chavals par amnadegra. « A Bravuogn eiran 14 chavals, chi haun pajo ervedi à fl. 1.36 per ün, a Latsch medemmamaing 4 chavals».

1792 «p/diversas occassions vissiter (SH) muaglia bovina fl. 7.30

«p/diversas gedas visitas allas aclas et alps fl. 14.46

«Cuvì Plesch et Barnardin et Mattias Gily p/igr in Tuors a visiter las Nuorzas» fl. 2.—

36. Igl incendi da Brauégn 24 avuost 1892

Da kel zé m'algoardi ancha ben auenda! La tatta Bina Cloetta nat. Falett (naschegda igls 21 marz 1811) era moarta igl zé avant. Nogs eran ent a Tuors Davant (la prem'accla survart). La daman zî anz zé sentans a clamer igl nos chantunegs Clo Gregori, pichond cu'gls puégns cunter la poarta talvo: «*I arda or a Brauégn*»! Ans precipitond or davos l'accla ans stî constatter er nogs: En cuétschan végv sé pall'antiera spuenda digl Piz Radond a digl Ela, chi's vzeqv'or, tradégva en grond fîa anzanouas an vischnancha. Ma an kels ons eran igl megs avuost pi bglieras chesas sarredas cu oz, eran pi bgliers pogrs cu oz chi zegvan sé'llas acclas a fer cun fen. Bod minch'accla da Preda a Tuors era occupeda, ad en Preda d'Miéz eran kella geda var 8—10 acclas daple.

Nogs dubitegvn, ch'igl fîa pudess asser rot or zescht ent la nossa chesa vé'lla Giassa dla Regsgia, chaschuno tres fer igl café da miazanuéz pa'gls vagliunzs. Cun gronda temma ans ans mess, igl mes frer ad ev, trats ent bi a miazas a pgliond ena bucheda d'pan cun nogs, sén veja vers Brauégn. Cun cuérrer tres or eschans rivos or an 25 minuts. Rivond sésom igl Chant da Zolas an pir vês, chi ardegva sé viri sésom vischnancha. Tschench chesas eran an ena flomma, a kella zegva bi drèzsé, otezzas. Cun duos sagls erans er nogs sé'gl lîa. Cò era schon igl antier pieval an aczion, er divers zo da Preda schon anz cu nogs. Igls idrants eran an grond'activited, ad entasom las chesas era la skitta a miaza veja ad en grond cardon dobel da femnas ad umfants ad er omens pi vîgls a bech parzîs ent t'igls pompiers zegva dla veja vé'gl uêl dlas Pedras Agigtas, anvé igls sadials vegds, anno igls sadials d'ava. Ev d'è dumando ad en cumandant, anoua cha dess zider, parche ev nun er'ancha parzî ent, siond anch'a la scola chantunela, ad en am ò tramess ve digl cardon da Davos Baselgia, anoua ch'igls anîs dla chadena eran ancha ben lungs. Ma anch'adena gnegvan oters a cumpletter las lengias, a nogs laschegvan egr igls sadials tres igls mans, aden'anavant, aden'anavant nu vzeqv bglier da kè chi passegva cué an vischnancha. Bi ans stî constatter cun melaveta, cha las tschench chesas eran pearzas. Las flommas gnegvan plansî pi bassas, igls tèzs nu vzeqvans ple, tot era crudo anzemal. Igls pompiers vègvn uzî da fer auenda da preservar las chesas da-

speras, kella digl Landamma Johann Nett Schmed dadorvart, kel-
las digl Otto Gregori, digl Cussglier guvernativ Pol Buol a digl Ml.
Guélf Giuota. Vé da kellas cumanzegva mincha mument ad arder
bod en tèz, bod en balcon, bod ena poarta. A'gls bokinists sé'gls tèzs
da kistas chesas stègvan minchatant tener igl bochin drèzsé a lascher
plouer l'ava sèn els, par ch'igls pons nu tschiffan fîa, uschè am ò
kinto igl mes frer, chi era bokinist sé'gl tèz dla chesa Buol. Las
tschench chesas è arzas zo afen zo'gl fuénz. Bi dla tearza è resto en
gedem cun esch d'fier a vogt intact, a kel è ancha oz cò, la genera-
zion zogvna nu so, che scopo cha kist «edifezi» ò. Par igl man-
tener è gnî faz en tèz suravé.

Las tschench chesas appartgnegvan:

Entasom li Landamma «Magister Giosch» Nicolay. Kel era
ancha culla famiglia ent a Tuors, ent las Egslas. En ò sfracho ent las
poartas ed eschs par salver roba, par salver er principelmenz igls
cuedaschs a scrizzégras da civil, ch'el scu uffiziant da civil tgnegv'an
chesa. Ma i an pudî salver poch. Igls cuédaschs nogvs, chi eran
arzs, vaza'l pudî reconstruégr tres igl archiv chantunel cun cun-
siderabels cuosts, cha la vischnancha vaza però refaz. — Ancha en
minz d'umur as culleja cu'gl incendi da kista chesa. Cur cha la staf-
fetta sèja riveda ent las Egslas plena d'flo ad annunzier la dis-
grazcha: «Sar magister, la vossa chesa arda!», vaza igl bun vîgl zet:
«Ma ègl pussebal? Scha d'è las clevs cò tar me!»

La saguenda chesa era da Hans Pol Gregori, chi stègva sèz cò.
Kist por om posedegva bi 6 chesas a Brauégn ad en fuénz, ch'el
nu savegva miancha nouas da tot igls tochs. Zieva digl incendi è'l
stô ent la sè eгна chesa zodem igl Chant digl Farrer, chi appar-
tena ancha oz li sè feglia pi zogvna Mengia.

La tearza chesa, er da Hans Pol Gregori, gnegva abiteda da
Rudolf Frey culla sê famiglia. Kel era gnî pochs ons avant zo da
Tavo.

La carta chesa, davos la tearza ad an frunt dla tschinchevla,
darcho da Hans Pol Gregori, gnegv'abiteda dla guida da muntu-
égna Peter Mettier culla sê gronda famiglia. El fadschegva ben er igl
pogr, ma nu vgva accla. Ent an kista chesa è'gl rot or igl fîa. Igls
genitogrs eran sé Muét a fer cun fen a stègvan cusé sur nuéz, igls
umfants sulets a chesa. Igls mats igls pi vîgls, Peter da 15 ad Os-
wald da 10 ons, legvan egr kè zé a cligr sevla (omgias u uzuns)

cu'gl duos mats Frey, Lorenz da 17, Rudolf da 16 ons, a parkè er'ni stos sé kella daman pi bod. Antant cha Uschi, la matta gronda da 14 ons, era zo'n chadafia a fer igl café an cumanzo ad alver er igls fradgliunzs pi pitschens. Els vazan mess antant chi stègvan sé ena gligschetta avierta sén ena carona memma ardenta li parè u palantschî zugr. A kella glischetta vaza benbod dô fîa li chesa ad arz zo tschench chesas! I vazan apena pudî salver la veta. Peter Mettier ò cumpro pochs ons zieva la chesa dla Turateja Pfister sésom igl Curzens a'gl ugr dla Gerbra, oz Christof. Dellabella.

La tschinchevla chesa era da Linard Cloetta (Linard da Sar Zonpeder), ad el sèz culla sê famiglia stègva cò, pi tard ancha la sê feglia Ursula, morta 1953, oz appartena a Linard digl Zonpeder Gregori. Er els vègvan sarro la chesa ad eran sén Preda a fer cun fen, ad uschè è'gl arz zo bod tot kè ch'els vègvan. Kella è steda la suletta da kellas tschench chesas chi è gnegda refabricheda, mela-veta an kel trigd a melprivo stil da kell'epoca.

Kist è stô igl unic grond incendi chi's so nouas zieva da kel istoric digl 1323. Singulas chesas èn però arzas zo diversas gedas, uschè la chesa digl Zon Pitschen Cloetta sésom igl Chant digl Farrer, oz Chesa da scola vîglia, la sègra da Nadel 1835, a zieva da mes algords la chesa vîglia digl Scrivant Peder Thomas Cloetta, pi bod chesa Obrecht, oz da Barnard Alfred Cloetta, alogra la chesa digl Gion Barandun zodem vischnancha da drèz, oz Clavadetscher. Manzuner stans cò, par cumpletter la gliesta, er igl incendi dla chesa vîglia digl Crap Alv igl anvien 1873/74. Kella stègva pi anavos ent igl Plan, ena part stat anch'oz. La chesa noua è alogra gnegda fabricheda no sper la veja, 1874. A digl incendi digl «Kurhaus» kenta igl seguent No. 37. (vegr er Heimatkunde pag. 73/193).

37. Igl incendi digl «Kurhaus», oz Chesa Grusaida 1949

Gliendaschzé igls 8 avuost 1949 antuorn las 5 la sègra è rot or ent la cupla digl «Kurhaus», chi stègva a miéz igl impossant edifezi. Ig mutegv nu's ò'gl pudî eruégr. Igl directer Greuter ò dalonch aviso li comando digl corp da pompiers da Brauégn a benbod er lis gargias da fîa dlas fracziuns Latsch, Stogl a Preda a du-mando er azegd digls pompiers da Falisogr scu er dla skitta a motor da Tusan, uschè cha benbod eran sé'gl lîa benbgliers omens.

La fatalited ò lî bi — zescht scu igls 24 avuost 1892 — cha igls pogrs eran sé cuélm a fer cun fen. Ma cò an igls battasendas, staziunos sé'gls Naz/Preda, prasto buns sarvetschs, purtond la noua an cuorsas sfurzedas anfen sé'gls cuélms. A par transpurter igls omens dlas acclas, fraczioms a da Falisogr pi speart sé'gl lîa as an mess igls proprietaris dad autos a Brauégn a disposizion cu'gls ses autos (Louis Broggi, furner Jacob Cadisch, bacher, Georg Brunold da Frers Kunz, toler Josef Caplazi, Dr. Köchlin, Barnard Falet, Ampregs'Electrica). Er la skitta a motor digl Arsenel as ò mess a disposizion. Ava vègv'ni par furtuna auénda. Las skittas pglievan l'ava sé digl Ren da Tuors, ad er lis idrants nu manchegv'igl l'ava. L'organisazion a la defegsa dess asser steda fiz buna, tot vaza funcziuno saguend plan a cumond. Er las donnas a mattas a'gls impiegos digl hotel vazan zido a tot pudegr a salver mobiglia ad affects.

Igl hotel era frequento da 40 êsters. Da kels sèja salvo tot la sê roba, saguend igl correspondent digl Fögl Ladin er kella digls impiegos par gronda part, antant ch'igl commandant digls pompiers, mastrel Emil Schmidt ent igl ses rapport ent igl Rätier digls 12 avuost zi, cha mobiglia ad effects digl parsunel sé'gl plan sésom sèjan arz bod complettamenz. La cupla a'gl plan sot igl tèz, abito digl parsunel, èn arz zo, adonte igls gronds sfoarzs digls omens. Kels an uzî da fer auenda par preservar iglmenz igls plans sot a dad ampedégr, ch'igl fîa nu s'alontanescha dla chesa. Scu curiusited ven'igl screz ent igl Fögl, cha en impiego, chi ò lî egr sé'lla sê chombra par salver la sê roba, nu vaza ple pudî or dad esch, cur ch'el ò lî sortégr, ò stî as salver or sèn tèz a da lò, tschiffond palla chanel, rivo sèn en balcon digl plan sot. Uschè sèja passeda la catastrofa, senza cha parsonas sèjan gnegdas an don. Er la part dla sela, ena dlas pi bialas da totsigs hotels grischuns, è resteda intacta.

Igl «Kurhaus» è gnî fabrico digl 1905. Pres. a Col. Joh. Peter Schmidt da Falisogr, dvanto tres la sê donna proprietari dla Crogisch Alva, a Tobias Branger da Tavo, proprietari digl Hotel Piz Ela (els an mno la poasta sur Alvra 1896—1903) vègvàn cumpro sé schon igl on avant tot igls pros da Puéz, allogra creò ena societad «Vereinigte Hotels Bergün» cullas tregs chesas Crogisch Alva, Piz Ela a Kurhaus. Joh. Peter Schmidt è stô igl unic president digl cussegl d'administrazion anfen igl davos.

La nou'ampregsa ò lavuro ben anfen la prema gjiara 1914—18. Kella ò dô ena brava sdarlosseda. Par pudegr tener iglmenz igl Kurhaus a'n'ni vandî la Crogsh Alva li Giost Giuota a'gl Piz Ela li Bräm. Ma igl Kurhaus nun ò ple lavuro ben. Crisas mundiela a la saguenda ghiara 1939—45 an darcho faz grond don. Ma pir igl incendi digl 1949 ò dô igl cuélp mortel. La societad d'hotels legva schon liquider a sbuer la chesa. Ké féss stô don palla vischnancha. Parkè ò kella cumpro zo, ò lascho metter sé en simpel nogv tèz senza cupla a vandî alogra li Schweiz. Gesellschaft für Familienherbergen igl on 1954 par 180 000. Zieva ans cusê en asil par umfants ampè d'en hotel.

38. *La disgrazcha digl Crap 17 zarcladogr 1899*

Igl zé digls 17 zarcladogr 1899 è stô en zé da disgrazcha a da grond led. La sègra da kè zé d'èja scréz ent igl mes taquin en verset:

«Uen quart d'an be ais passo,
ch'els lur nozzas celebrettan,
e daspö quel di vivettan
els in dolci júbilo —

Veh! la duonna pü nu tschauntscha
Plaundscha! — Plaundscha!»

17 gün 1899

Que era la donna da Zonpeder Schmidt da Falisogr, la feglia Emma digl Dr. Paul Lorenz da Falisogr a Cuégra. Zieva digl 1897 era el domicilio a Brauégn a tgnegva, anzemal cu'gls frers Tobias a Johann Peter Branger, kella gEDA proprietaris digl Hotel Piz Ela, igls chavals da poasta sur Alvra. La prema dumengia da mêz er'el gnî tscharnî scu Landamma. Igl zé dla disgrazcha ò'l salvo la prema seduta digl güdisch zo'lla Crogsh Alva. Zà ch'el legva zanter lò cu'gls ses «omens da Drèz», s'ò ella decisa da's profiter dl'ocasion par egr or a Falisogr a fer ena visita li sê ségra, ad el vaza dô igl ses egen chavagl militer, en chavagl fido, ma ampo vivace, ad en vitturin fido a l'ò spedegda — els nu's an mê ves ple!

Ev era kè zé bannî ent a Plazbî a munder pas-chigras — nogs an runcho or an divers ons kel bial toch keder dador las Blegs Schuloargias, chi's veza anch'oz — a la sègra, turnond vers chesa, ans santî schon zo las Punts d'Alp la sgrischegvla noua da kella

disgrazcha, cha igl mes bap, chi è stô pardéza oculera, ans ò kinto alogra lung a larg or dla fregs-cha mimiergia:

«Nogs zegvan oz andaman, igl Otto Falett, igl Thomas Riedi ad ev, pachificamenz cu'gls noss chavals or palla «Veja Noua» par egr par fzégra, cha igls negoziants da farena da Tusan a Cuégra vègvan mno sèz anfen Surava u Brinzogls, cur cha or «Igl Chaments» è passo speravé a'gl trot en famegl digl J. P. Schmidt culla sê charozzetta culla zogvna donnetta digl Zonpeder. «Ena flotta donna!» ans dschegvans, parche nogs la vègvan ancha poch vêsa. «Hei, ad en bial chavagl!» Rivos cu'gl nos pass zo vears la stierta dla «Sousta» ans observo, igl prem cun surpregsa, ma benbod cun schmurderna, cha la charozza da Schmidt stègva lò cupicheda cunter igl migr zot, antant ch'igl chavagl stègva salda, vogt no miaza veja, ma ni donna ni famegl. Kel ans alogra vês pir ossa, ch'el era miaz par tiara ent an kell'anchearna tranter charozz'a chavagl a'gl migr, ch'el tgnegva igls frandevals tot kè ch'el pudegva. «Anou'è la donna digl Zonpeder?» ans exclamo bod unisono, tot spavantos a miaz cunfus, parche la situazion era cler'auènda a nogs pudegvan savegr, che chi féss scuntro, ma ke ans paregva da bech crègr, memma sgrischugs. Igl famegl ò bi faz en mot cu'gl man «Sur igl migr or!» el era ancha miaz pearz vé, ma cur ch'el è darcho gnî an sè, legva'l zescht as bitter sèz sur igl migr or, nogs an uzî en'uriala da fer auenda d'igl tener. Pir plansî ò'l alogra kinto cun miazas frisas cô chi sèja î tiers. Cur chi ò cumanzo ad egr pi ert zo pa'gl Crap la siara nun ò funcziuno anandrèz, sto asser steda anzacò defecta, ma cur ch'igl balantschin ò cumanzo a tucher ent las chommas, kist chavagl vivazi a sansebel nun ò pudî vartegr ad ò cumanzo ad egr adena pi riz, ch'igl famegl cun totta foarza nun ò pudî tener ple, anfen cha zo la stierta la charozza è gnegda schlavazzeda cunter igl migr a la disgrazcheda donna sur igl migr or azo'n kè tarrebal precipezi.

«Ad ossa? Kè era en problem, che cha nogs dessan fer. En da nogs stègva egr pi speart pussebal ent a Brauégn a communicher. Ma ad a chi? Chenen? La schnuegvla disgrazcha vègva consterno a sbalurdî telmenz, cha tots tregs stègvans cò scu sturnîs. Ni l'en ni l'oter nu legv'asser kel, dad egr ent ad aviser, a cur ch'els an anginas manieras nu's an laschos parsvader — igl Otto tramblegva scu'na fîglia a'g lur Thomas glistess, d'èja ben stî am decider dad egr

mèz, d'è vogt igl char e son turno cull'ideja, dad egr t'igl mastrel Zonzachen Gregori. Ma ent an kella furia crajegvi, cha nu suos-cha perder ena minuta ad è faz egr igl chavagl pi riz pussebel, igl davos zegva'l ent da Legs-cha an galopp, uschè cha la gliogd da Demvej chi gardegva tiers exclamegva: «Vegs vês a galopper igl chavagl digl Hans! Kè sto asser scuntro ena disgrazcha!» Kè era igl Brin, pitschen a gross, chi nu's era aschiglio capabel da fer egr duos pass a'gl trot. Ke paregv'adena, scu sch'el less zegr: «Laschè'm egr plan, alogr'as tigri bi cant chi legs, ev as tigr magari davent ena chesa!»

«Cur cha son rivo vé'n Plaz zegv'igl chavagl anch'aden'an galopp. Ma la dischzétta ò lî, ch'igl Zonpeder era kel mument zescht or sèn poarta dla Crogsh Alva. Vzond la situazion sto'l adavegr uzî en presentiment, chi sèja scuntro anchiche sgrischugs, a cha ké sèja la sê donna, parche scu ena furia è'l crudo no sur da me: «Che è'gl? Che è'gl? Ent igl mes imbaraz nun èja pudî fer oter cu confesser: «hei, la têt donna è disgrazcheda!» El am legva sdrapper igl chavagl or d'man, ma kècò nun èj'admess, pir ossa soni gnî anandrèz an mè ad è survês la situazion. Antant èn gnîs oters omens notiers, chi an pglio la fatschenda ent an mans, ad ev d'è pudî egr a chesa.»

Igl salvament dla disgrazcheda lò zo'n kella fora, 200 meters sot la veja, è ancha stô ena greva lavogr, parche i nu's po tiers da kista vart dl'ava an anginas manieras. I an stî egr zo'gls Pradatschs a da l'otra vart ent a bitter no ena punt. Pir alogr'an'ni pudî la pglier a transputer a Brauégn. La guida Peter Mettier vaza dirigî igl antier salvament cun andschén a prudenza.

39. *La zearp da Chamarchet 1824*

Vipras da duos caliteds, la negra a grossa (Kreuzotter) a la grigscha stiglia, do kè anch'adena antuorn Brauégn, principelmenz ent a Tuors a sèn Preda. Ent pa'gls 1880—90, cur cha nogs fadschegvan cun fen a Tuors Davant, ans sagliégva minchapass ena da kellas bes-chas melprivedas or sot la fotsch u igl rastî. Nogs mattegvan speart l'arma sé'gl cugliéz a bittegvan ava dla pepa ent la bocha spalankeda, antant ch'igls piccals dla gliangia zègvan. Alogr'as standegv'la ad era moarta. Ma nogs visitegvan la bocha cu'gl piccal digl curtî a chattegvan igls dentins fens scu la pi sti-

glia guoglia, zuppos survart ent la dschindschégva, ma chi as volvan, davrend la bocha, drèz zo a pan, culla sê lungezza da 3—4 mm, penetrer er en vischzi.

Dad ena moarza singulera kenta igl revarenda Peder Justus Andeer (1848—1867 a Brauégn) ent igl annuari dla Societed par Parscrutazion dla Nategra 1859:

«Igl nos cas è scuntro an avuost 1824. Meschal N. F. (Niculo Flurinett) da Latsch era î culla sê donna ent an Val Tuors a fer cun fen a vègva pglio cun sè er en umfant, ena mattina dad en on a miéz. En zé cun s-cher è urto en prader ent an ena vipra negra, l'ò taglio zo igl cho a cuntinuo culla lavogr. La pitschna, chi era dasperas a clizegva flugrs or digls chanvos, an'ni santî benbod zieva a sbrizegr ad an vês, cha or digl detg pitschen digl man schnîester gnegva en guét sang. Igl umfant era dimena gnî cu'gl ses man ent pa'gl cho tschunch zo digl reptil a moarz an kella maniera. Kècò cunfirmescha la pretegsa da Fr. v. Tschudi ent igl ses «Tierleben der Alpenwelt» pag. 314 II. ediz. cha igl cho taglio zo dad ena vipra possa er ancha moarder a tizchanter. La soart dla nossa pitschna era trista auenda. La pitschna plaja è gnegda tschitscheda or a d'igl rest pera ch'els nu vègvan ideja digl prioual chi amnatschegva. Benbod ôlla cumanzo a render ad è er passo da corp, a sot las apparizions d'ena generela stanglanterna la matta s'ò durmanzeda. Kè era uschè las tregs zievamiazzé; en ò purto igl umfant ent l'acclabi dasperas ad ò bi dalonch tramess en express tar sar Dr. B. ent an Nazadena, kel ò faz bi dalonch ena prognosa dischfavuregvla ad ordino en damiéz par surlevger. La pazienta è steda totta nuéz senz'aschmuanter, scu chi pera an en stedi da letargia, senza plandscher da mel. Cu'gl fer zé, clamond la sê mamma, è'lla spartegda. Igl bratsch schnîester as ò musso negr ad anflo sé.

Nogs dan kists detagls or dla bocha dla mamma stess, chi resen-tégva ancha bgliers ons zieva la pi profuènda duloqr sur da kist eveniment.

Ev d'è kinto la sted passada, zieva adavegr lîz igl surnumno annuari digl 1859, kist faz cu'gl Niculo Flurinett a Brauégn, chi è en bisbisabiedi digl surscrez Meschal Clo, ad el am ò zet, cha la mimiergia da kel accident sèja anch'oz tradizion ent la famiglia Flurinett, dimena ancha vègva zieva 125 ons!

Screz sé nuember 1949